

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра богослов'я

КИЇВСЬКА ТРЬОХСВЯТИТЕЛЬСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ

Магістерська робота

**ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ
ЙОСИФА СЛПОГО**

Студент 6-го курсу: Маркіян Буняк

Науковий керівник: о. Пантелеймон Трофімов,

доктор богослов'я

Київ-Княжичі 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНА ДУМКА ПАТРІАРХА ЙОСИФА ДО II ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ	12
1.1. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЙОСИФА СЛІПОГО ДО II СОБРОУ	12
1.2. ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ПАТРІАРХА ЙОСИФА ДО УВ'ЯЗНЕННЯ 1945 РОКУ	18
1.2.1. Велеградський унійний конгрес 1922 року	18
1.2.2. Унійна конференція в Пінську	22
1.2.3. Унійний з'їзд у Львові	26
1.3. ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНА ДУМКА ПАТРІАРХА ЙОСИФА В ПЕРІОД ЗАСЛАННЯ	29
1.3.1. Праця «Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»	30
1.3.2. Пастирське послання патріарха Йосифа до священнослужителів про становище духовенства та вірних УГКЦ після 1946 року	33
1.3.3. Пастирське послання митрополита Йосифа (Сліпого) до духовенства і вірних «Наша Церква»	36
1.4. ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ	41
РОЗДІЛ 2. ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНА ДУМКА ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО ПІДЧАС ТА ПІСЛЯ II ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ	43
2.1. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЙОСИФА СЛІПОГО ПІДЧАС ТА ПІСЛЯ II ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ	44
2.2. ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ ПРО ЦЕРКВУ НА II ВАТИКАНСЬКОМУ СОБОРІ	46
2.3. ПОГЛЯДИ ЙОСИФА СЛІПОГО НА ЦЕРКВУ В ПРОПОВІДЯХ ТА ПРОМОВАХ ПЕРІОДУ 1963–1984 РОКІВ	54
2.3.1. Еклезіологія патріарха у проповідях	54
2.3.2. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25 жовтня 1969 року	58
2.4. ЕКЛЕЗИОЛОГІЯ ПАТРІАРХА У ЙОГО ПОСЛАННЯХ	61

2.4.1.Патріарх Йосиф про Церкву в посланнях з нагоди 90-ліття та 20-ліття від визволення із заслання.....	61
2.4.2.Еклезіологічна думка патріарха Йосифа в «Заповіті»	64
2.5.ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ	67
РОЗДІЛ 3.ЕВОЛЮЦІЯ ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО	69
3.1.ВІД УНІАТИЗМУ ДО ЕКУМЕНІЗМУ	740
3.2.ПРИМАТ ПАПИ ТА КОЛЕГІАЛЬНІСТЬ	74
3.3.ВІД ОБРЯДУ ДО ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ.....	77
3.4.ПАТРІАРХАТ	80
3.5.ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ	84
ВИСНОВОК.....	85
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	90

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

Мт – Євангеліє від Матея.

АРСР – Автономна Радянська Соціалістична Республіка.

З'єдинені – тут ті Церкви та християни, що мають єдність з Римським архієреєм.

Нез'єдинені – тут ті Церкви та християни, що не мають єдності з Римським архієреєм.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

УКЦ – Українська Католицька Церква; УГКЦ, котра рішенням синоду була змінила свою назву.

РПЦ – Російська Православна Церква

ВСТУП

Проблематика дослідження та його актуальність. Блаженніший патріарх Йосиф кардинал Сліпий, отець і глава Української Греко-Католицької Церкви, був визначною постаттю як в історії УГКЦ, так і Католицької Церкви назагал. Його еклезіологічні погляди як очільника УГКЦ були вирішальними для її розвитку. Блаженніший Йосиф став першим ієрархом, котрий на Вселенському соборі підняв питання встановлення патріархату для своєї Церкви, а згодом приклав до його реалізації чимало зусиль. Згодом, не отримавши схвальної відповіді від Ватикану у справі патріархату, саме за нього духовенство та вірні почали молитися як за патріарха, згадуючи перед його іменем цей титул. За час його патріаршого служіння вийшов також *«Патріархальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви»*. Така наполегливість патріарха є надихаючою та викликає цікавість. Знайомлячись з тернистим життям блаженнішого, виникає бажання дізнатися детальніше про його життя, а передовсім про його погляди на Церкву. Рівно ж і той факт, що патріарх є ісповідником віри та наша Церква молиться за його прославу, пробуджує бажання ширше відкрити для загалу постать Йосифа Сліпого. Треба визнати, що літератури про його діяльність та життя є багато. Є також і точкові дослідження, проте панорамного дослідження, котре б, беручи до уваги його епістолярну спадщину, висвітлило загальні тенденції та точки змін еклезіологічної думки, немає, що і виступає проблематикою даного дослідження. Тому проаналізувати, порівняти та виокреслити загальні тенденції в зміні, чи, радше, еволюції поглядів патріарха Йосифа Сліпого є актуальним у наш час.

Мета. Метою цього дослідження є проаналізувати та висвітлити еклезіологічну думку блаженнішого Йосифа.

Завдання.

1. Проаналізувати та висвітлити еклезіологічні аспекти епістолярної спадщини блаженнішого Йосифа Сліпого.
2. Порівняти та проаналізувати вплив вчення Католицької Церкви на еклезіологічну думку патріарха.
3. Дослідити обставини формування його еклезіологічної думки.
4. Визначити етапи еволюції еклезіологічної думки патріарха Йосифа Сліпого та дослідити зміни, що відбулися.
5. Проаналізувати, як обставини формування могли впливати на формування його еклезіологічної думки.

Метод роботи. Основними методологічними засобами для написання цієї дипломної роботи є аналіз, порівняння, опрацювання еклезіологічних аспектів епістолярної спадщини блаженнішого Йосифа Сліпого.

Межі. Ця магістерська робота має на меті дослідити головні тенденції та закономірності в еволюції еклезіологічних поглядів блаженнішого Йосифа Сліпого, порівнявши їх із вченням Католицької Церкви назагал та римських архиєреїв зокрема, а також з'ясувати, у яких саме аспектах еклезіологічної думки патріарха відбуваються еволюція, у чому вона полягає, виясвивши, які погляди мав блаженніший до II Ватиканського собору та після нього. Тож дана робота є спробою змалювати загальну картину змін у його еклезіологічних поглядах, уникаючи деталізованих досліджень всієї епістолярної спадщини блаженнішого. Для цього буде розглянуто передусім еклезіологічні аспекти в епістолярному доробку патріарха Йосифа, а також вчення Католицької Церкви, енцикліки та апостольські листи римських архиєреїв задля порівняння з еклезіологічними думками блаженнішого. Окрім того, є заплановано стисло висвітлити умови формування патріарха.

Status quaestionis. Для безпосереднього дослідження еклезіологічних аспектів в епістолярній спадщині блаженнішого патріарха Йосифа Сліпого є видано XVIII томів його творів, з яких узяті до уваги та проаналізовані будуть: із II по V, а також із XII по XIV. У цих томах отець Іван Гриньох, Іван Музичка,

владика Іван Хома зібрали ймовірно всю відому епістолярну спадщину патріарха з його ж благословення. До збірки входять як написані ним статті, наукові праці, так і промови, проповіді, звіти, приватні листування, а також вітальні слова та листи в його адресу від різних осіб та організацій. Тож дана збірка творів є хорошою основою для проведення запланованого дослідження. Поряд з цим буде використано видану невелику збірку особистих напрацювань патріарха та праць, присвячених його постаті¹, та окремо видане послання патріарха Йосифа «*Про поєднання в Христі*», до котрого додані його аналіз, інтерпретація та детальний розбір авторства отця Івана Гриньоха². Також буде використано опублікований в інтернет-мережі неофіційний переклад з латинської мови першої промови патріарха Йосифа на II Ватиканському соборі³ та його Заповіт⁴. Згаданий переклад його промови не є офіційним, проте опублікований на сайті греко-католицького аналітичного видання «*Патріархат*», що надає йому певної ваги, тож буде взятий до уваги саме він.

У свою чергу, для аналізу еклезіологічної думки в епістолярній спадщині патріарха Йосифа буде використано передусім введення до томів, котрі містять у собі аналіз творів блаженнішого, що опубліковані в тому чи іншому томі. Вони містять у собі достатньо детальний розбір та аналіз творів, що зібрані у відповідному томі, тож є хорошою опорою для проведення запланованого аналізу у цій роботі. Також до уваги буде взято роботу отця Михайла Димида «*Херсонеське таїнство свободи*»⁵ і працю отця Івана Дацька «*Екуменічна й Еклезіологічна мисль Патріарха Йосифа*»⁶. Отець Димид, досліджуючи еклезіологію патріарха Йосифа, користується передовсім його творами, що видані у XVIII томах, тому його дослідження хоч і не є зосереджене тільки на блаженнішому, все ж досить предметно представляє його еклезіологію. Натомість, дослідження отця Дацька є швидше синтезом аналізів творів

¹ Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 / упоряд. Гайова О. – Крок Я. – Хрін Р. Львів 2003

² Гриньох І. Послання Патріарха Йосифа про поєднання в Христі. Рим 1977.

³ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі / перекл. з лат. Борисюк М. // Патріархат. Греко-Католицьке аналітичне видання patriyarkhat.org.ua (22.05.2023).

⁴ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого // www.ct.ugcc.ua (18.05.2023).

⁵ Димид М. Херсонеське таїнство свободи. Львів 2007.

⁶ Дацько І. Екуменічна й Еклезіологічна мисль Патріарха Йосифа. Львів 2013.

патріарха, що були вже зроблені до нього. У своїй роботі автор найбільше послуговується аналізом отця Івана Гриньоха.

Допоміжною літературою служитимуть опубліковані статті та книги, які в той чи інший спосіб торкаються цієї теми⁷. Досліджень еклезіологічних думок патріарха Йосифа Сліпого є достатньо мало і більшість із них було зроблено ще в другій половині ХХ століття дослідниками з української діаспори. Проблемою також є те, що така література є зазвичай заангажованою особистими прагненнями та вподобаннями авторів, спробою пропагувати ті чи інші ідеї, а отже, не завжди є об'єктивними.

Основними церковними документами, у яких викладено вчення Церкви на I Ватиканському соборі є догматична конституція *Pastor Aeternus*⁸. В період між I та II Ватиканським собором — це енцикліка папи Пія XI *Rerum Orientalium*⁹, Пія XII *Mystici Corporis Christi*¹⁰, *Ecclesiam Dei*¹¹, *Orientales Omnes Ecclesias*¹² та інші. Більшість із цих документів опубліковані на сайті Ватикану, проте або зовсім не перекладені з латинської мови, або якщо й існує переклад, то не українською мовою. В інтернет-мережі є доступні переклади здебільшого російською мовою, тож в даній роботі будуть використані саме вони. Оскільки ці енцикліки та апостольські листи врегульовували та викладали науку в Католицькій Церкві, вони є відмінною основою для того, аби порівняти з ними еклезіологічну думку патріарха.

Головним документами II Ватиканського собору, які висвітлюють еклезіологічну науку Католицької Церкви є догматична конституція про Церкву

⁷ Мишанич О. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом»* КГБ. Київ 1993;

Пелікан Я. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого* / перекл. Іванкович І. США-Рим-Україна 2015;

Михайлишин М-М. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея Патріархату УГКЦ*. Львів 2007;

Мончак І. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві* // patriyarkhat.org.ua (01.04.2023);

Михалейко А. *Історичні основи ідентичності Української Греко-Католицької Церкви у богословській думці Йосифа Сліпого (1892-1984)* // www.sde.org.ua (19.03.2023);

Та інші.

⁸ I Ватиканский собор. Догматическая конституция *Pastor Aeternus* // www.catholic.uz (28.05.2023).

⁹ Пий XI. Енцикліка *Rerum Orientalium* // www.vatican.va (18.05.2023).

¹⁰ Пий XII. Енцикліка *Mystici Corporis Christi* // пос. перекл. www.fsspx-fspsd.lv (18.05.2023).

¹¹ Пий XII. Енцикліка *Ecclesiam Dei* // www.vatican.va (18.05.2023).

¹² Пий XII. Енцикліка *Orientales Omnes Ecclesias* // www.vatican.va (19.08.2023).

*Lumen Gentium*¹³, декрет про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum*¹⁴ та декрет про екуменізм *Unitatis redintegratio*¹⁵. Всі ці документи були перекладені українською мовою та видані з благословення блаженнішого патріарха Святослава Шевчука, тому у цій роботі будуть використані ці переклади. Оскільки дані документи належать до документів II Ватиканського собору, доводити їхню авторитетність є зайвим. Також до уваги буде взято книгу архімандрита Кирила Говоруна «*Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви*»¹⁶, у котрій є проаналізовано та висвітлено науку Католицької Церкви на I та II Ватиканських соборах зокрема. Автор даної книги, оскільки належить до церковної ієрархії та займав різні адміністративні посади в Церкві, точно краще розуміє особливості еклезіології. Також він займається активною науковою діяльністю в Єльському та Колумбійському університетах, Стокгольмській школі теології тощо, що робить його справді фаховим теологом. Сама книга опирається передовсім на першоджерела – енцикліки, догматичні конституції, апостольські листи і т.д., а також на роботи таких дослідників як Роджера Обера, Ганса Кюнга, Ейвері Даллеса та ін.

Для висвітлення обставин, в котрих формувався Йосиф Сліпий, буде взято книги істориків Ярослава Грицака¹⁷, Тімоті Снайдера¹⁸, Сергія Плохія¹⁹ та підручник з історії України авторства Казьмирчука Г. та ін²⁰. Перші три автори є відомими істориками: Ярослав Грицак є доктором історичних наук, автором багатьох історичних книжок, колишній викладач Гарвардського та Колумбійського університетів; Тімоті Снайдер також є доктором історичних наук, викладачем Єльського університету та фахівцем з історії Східної Європи; Сергій Плохій є рівно ж доктором історичних наук, директором Гарвардського

¹³ II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 55-116.

¹⁴ II Ватиканський Собор. Декрет про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 117-127.

¹⁵ II Ватиканський Собор. Декрет про екуменізм *Unitatis redintegratio* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 128-144.

¹⁶ Говорун К. *Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви* / перекл. Панич О. Б. м. 2018.

¹⁷ Грицак Я. *Подолати минуле: Глобальна історія України*. Київ 2021.

¹⁸ Снайдер Т. *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999*. Львів 2012.

¹⁹ Плохій С. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності* / перекл. Клочка Р. Харків 2016.

²⁰ Казьмирчук Г. та ін. *Історія України: підручник*. Київ 2009.

українського наукового інституту та провідним спеціалістом з історії Східної Європи; нарешті, підручник з історії України є затвердженим міністерством освіти України, тому також взятий до уваги.

У свою чергу, джерелом для висвітлення поглядів митрополита Андрея Шептицького задля розкриття його можливого впливу на патріарха Йосифа буде використано книгу Міхала Вавжонєка²¹ та отця Івана Гриньоха²². Міхал Вавжонек, досліджуючи екуменічну діяльність митрополита Андрея, опирається на таких авторів як Василій Бурман, Петро Волконський, Василь Ленчик, а також працює безпосередньо із посланнями та проповідями самого митрополита. Отець Іван Гриньох, у свою чергу, працює в основному з першоджерелами.

Гіпотеза дослідження. Внесок у розвиток та становлення Української Греко-Католицької Церкви блаженнішого патріарха Йосифа Сліпого, без сумніву, неоціненний, але його еклезіологічна думка не є ґрунтовно досліджена, щоби ствердити оригінальність його думок. Гадаємо, що його еклезіологічні погляди не виходять за межі науки Католицької Церкви, тож і розвиваються згідно з постановами спершу I Ватиканського, а згодом II Ватиканського собору, що і поділяє формування його еклезіології на два етапи.

²¹ Вавжонек М. *Екуменічна діяльність Андрія Шептицького в Україні та Росії*. Рим 2006.

²² Гриньох І. *Слуга Божий Андрей – благовісник Єдності*. Мюнхен 1961.

РОЗДІЛ 1

ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНА ДУМКА ПАТРІАРХА ЙОСИФА ДО II ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

«XIX століття писало сценарії, які стали реальністю XX століття»¹. Надзвичайно складним, особливо в політичному плані, був історичний період, в якому формувався блаженніший Йосиф Сліпий. Та попри це майбутній патріарх зумів завершити спершу школу, згодом гімназію, далі семінарію. Упродовж майже двох років перебування в духовному закладі виявив неабиякий хист до оволодіння знаннями, тому за клопотанням митрополита Андрея його направили на навчання в Інсбрук, а згодом і в Рим.

На думку багатьох дослідників наукової спадщини Йосифа Сліпого, його погляд на Церкву до 18-ти річного ув'язнення відчутно відрізнялися від погляду на Церкву в період після ув'язнення². І що ще важливо, еклезиологічні думки патріарх розвиває постійно, оскільки цього вимагав час та ситуація, в якій перебувала УГКЦ. У цьому розділі буде проаналізовано праці, проповіді й послання патріарха в період до II Ватиканського собору, а також здійснено спробу розглянути еклезиологічні судження Йосифа Сліпого з огляду на зміни в його поглядах. Та перед тим, як перейти безпосередньо до творів патріарха, спершу коротко оглянемо умови, в яких він формується.

1.1. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЙОСИФА СЛІПОГО ДО II ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

Як розповідає сам патріарх Йосип Сліпий у своїх «Споминах», народився він в селі Заздрість 17 лютого 1892 року в багатодітній сім'ї Івана Коберницького-

¹ Грицак Я. *Подолати минуле: Глобальна історія України*. Київ 2021, 152.

² Дацько І. *Екуменічна й Еклезиологічна мисль Патріарха Йосифа*. Львів 2013, 1.

Сліпого та Анастасії Дичковської, був наймолодшою дитиною³. Опісля завершення гімназії він одразу вступає до семінарії⁴. За словами Ярослава Пелікана, «саме у Львові його вперше було введено у схоластичну філософію та богослов'я, що стало визначальним для інтелектуального і наукового розвитку Йосифа Сліпого»⁵. Уже в 1912 році Митрополит Андрей відправляє майбутнього патріарха на навчання до єзуїтського Канізіануму, що знаходився в Інсбруці, Австро-Угорщина⁶. Хоч патріарх Йосиф Сліпий і навчався в німецькому богословському середовищі та ще й в Канізіанумі, що був під керівництвом єзуїтів, усе ж освіта його, як вважає отець Іван Дацько, була несхоластичною⁷.

На цей час у світі починають усе більше панувати нові ідеології, які призводять до двох світових воєн. Український історик Ярослав Грицак називає ХІХ століття століттям різних ідеологій – соціалізму, лібералізму, консерватизму тощо⁸. Але націоналізм як ідеологія охопив головно всю Західну та Східну Європу. Його ідеєю було те, що «політичні кордони мають збігатися з національними»⁹. Населення східної Галичини, що була в складі Австро-Угорщини, де народився і виростав Йосиф Сліпий, після поділів 1772 і 1795 років було приблизно на 65% українським, 22% польським і 12% єврейським¹⁰. Провідну роль національного відродження серед українців Австро-Угорської імперії відіграло духовенство УГКЦ¹¹. Найбільш впливовим церковним та громадським діячем Галичини в молоді роки патріарха Йосифа був митрополит Андрей Шептицький – виходець з ополяченої української шляхетської родини¹², який, усвідомивши своє походження, перейшов від Римо- до Греко-Католицької Церкви. Його приклад відображає загальну тенденцію

³ Див. Сліпий Й. *Спомини* / ред. Горяча М. та Дацько І. Львів-Рим 2014, 73.

⁴ Див. Сліпий. *Спомини*, 105.

⁵ Пелікан Я. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського Кардинала Йосифа Сліпого*, США-Рим-Україна 2015, 113.

⁶ Див. Сліпий Й. *Автобіографія // Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлина 1917-1984*. Львів 2003, 40.

⁷ Див. Дацько І. *Екуменічна й Еклезіологічна мисль Патріарха Йосифа*. Львів 2013, 1.

⁸ Див. Грицак Я. *Подолати минуле: Глобальна історія України*. Київ 2021, 152.

⁹ Грицак. *Подолати минуле: Глобальна історія України*, 152.

¹⁰ Див. Снайдер Т. *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999*. Львів 2012, 152-155.

¹¹ Див. Казьмирчук Г. та ін. *Історія України: підручник*. Київ 2009, 404.

¹² Див. Плохій С. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*. Харків 2016, 309.

пробудження національної свідомості: Греко-Католицька Церква стала ототожнюватися з українською національністю, а Римо-Католицька з польською¹³.

Поряд з націоналізмом з'являється Карл Маркс та Фрідріх Енгельс, які мали своє бачення геополітичного майбутнього і їхні ідеї у великій мірі реалізувалися в СРСР¹⁴. Марксизм був дуже популярний серед українців на теренах Галичини – українською його перекладали аж 5 разів¹⁵. Таку популярність Ярослав Грицак пояснює тим, що українці захоплювалися не так теорією про класову боротьбу, як швидше тяжінням до модернізації, утопічні ідеї якої «перевершували навіть поетів»¹⁶. У ХХ столітті комунізм та націоналізм стають головними ідеологіями, що конкурують між собою¹⁷.

У пошуках національної ідентичності українці Австро-Угорщини звертають свій погляд до Росії як до мівки всіх східноєвропейських слов'ян. На думку історика Тімоті Снайдера зацікавленість Росією в певний час дала змогу вірянам та духовенству УГКЦ від'єднатися від польської культури та дати поштовх у зародженні ідеї української нації, тоді ще розділеної між двома імперіями¹⁸. І справді, Росія, за словами Міхала Вавжонєка, відіграла важливу роль як основна проблема екуменічних змагань митрополита Андрея¹⁹. Знаємо, що у 1917 році митрополит скличе синод, котрим буде заснований Греко-католицький екзархат в Росії²⁰.

Загалом, у кінці ХІХ – на початку ХХ століття Католицька Церква в особі отців-єзуїтів та папи Лева ХІІІ зокрема робить великі кроки в справі, як тоді говорилося, навернення Росії²¹. У цей час, починаючи з 1907 року, відбуваються майже регулярні Велеградські унійні з'їзди, до проведення яких

¹³ Див. Снайдер. *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999*, 163.

¹⁴ Див. Грицак. *Подолати минуле: Глобальна історія України*, 274.

¹⁵ Див. Грицак. *Подолати минуле: Глобальна історія України*, 185.

¹⁶ Див. Грицак. *Подолати минуле: Глобальна історія України*, 186.

¹⁷ Див. Плохій. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, 297.

¹⁸ Див. Снайдер. *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999*, 156-157.

¹⁹ Див. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність Андрія Шептицького в Україні та Росії*, Рим 2006, 7.

²⁰ Див. Музичка І. *Екуменічна діяльність Митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914-1917 роках // Богослов'я* 47 (1983) 28.

²¹ Див. Музичка. *Екуменічна діяльність Митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914-1917 роках*, 4, 7-8.

багато доклався митрополит Андрей Шептицький²², а згодом Йосиф Сліпий, метою яких було в'яснення спірних питань між Сходом та Заходом. Поряд з цим у поглядах деяких католицьких богословів відбуваються поступові зміни – відхід від неосхоластики, яка тримала статус «офіційної» богословської системи в Католицькій Церкві фактично до II Ватиканського собору²³, та зародження нових підходів у богослов'ї²⁴.

В Цей час патріарх бере участь ледь не у всіх унійних з'їздах у Велеграді, Пінську, Львові²⁵, а також відбуває подорожі-паломництва до різних країн Західної Європи та Святої Землі, що в результаті приводить його до ще більшого зацікавлення візантійською культурою та Сходом загалом²⁶.

Та в 1939 році, у скорому часі після початку Другої світової війни, Червона армія перейшла польсько-радянський кордон і західноукраїнські землі були приєднані до СРСР²⁷. Радянізація проходила дуже плавно, під виглядом українізації так, що спершу не було ніяких атак на УГКЦ, але вже 1941 року, коли на терени Галичини почали заходити німецькі війська, радянська влада почала репресії, вбивства, конфіскації майна, депортації до Сибіру тощо²⁸. З приходом Червоної армії митрополит Андрей запропонував отцю Йосифу стати єпископом-коад'ютором з правом наступництва на митрополичому престолі і вже 22 грудня 1939 року він був хіротонізований²⁹. На противагу радянській, німецька влада була значно лояльніша до діяльності УГКЦ.

У 1944 році після смерті Митрополита Андрея Шептицького Йосиф Сліпий займає митрополичий престіл³⁰, та вже 11 квітня 1945 року його заарештовує радянська влада, що незадовго до цього наново окупувала Галичину, та відправляє на допити до в'язниці в Києві³¹. Дійсним мотивом його

²² Див. Музичка. *Екуменічна діяльність Митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914-1917 роках*, 9.

²³ Див. Говорун. *Мета-еклезіологія: хронічки самоусвідомлення Церкви*, 166-167.

²⁴ Див. Говорун. *Мета-еклезіологія: хронічки самоусвідомлення Церкви*, 164, 165.

²⁵ Див. Ленчик В. *Нарис історії Української Церкви*. Львів 2003., 460.

²⁶ Див. Михалейко А. *Історичні основи ідентичності Української Греко-Католицької Церкви у богословській думці Йосифа Сліпого (1892-1984)* // www.sde.org.ua (19.03.2023).

²⁷ Див. Кизьмирчук. *Історія України*, 534.

²⁸ Див. Грицак. *Подолати минуле: Глобальна історія України*, 292.

²⁹ Див. Сліпий. *Спомини*, 136-137.

³⁰ Див. Сліпий. *Спомини*, 153.

³¹ Див. Мишанич О. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*. Київ 1993, 8.

арешту та засудження була відмова блаженнішого Йосифа відректися вірності Апостольському престолові і підпорядкуватися московському патріархові, про що він сам згадує у «Споминах»³². Судова справа проти підсудного Йосифа Сліпого тягнулася понад рік і вироком стали «8 років виправно-трудогих таборів, 3 роки позбавлення прав і конфіскація майна»³³. На заключному суді, як підсумовує з довгого тексту звинувачення Олекса Мишанич, звинувачення були такі:

1. «Митрополит Сліпий – агент Ватікану;
2. Митрополит Сліпий, разом із Андреем Шептицьким – агенти німецьких розвідувальних органів;
3. Митрополит Сліпий – керівник антирадянського націоналістичного підпілля»³⁴.

Але штучно зорганізований псевдособор у березні 1946 року дав ясно зрозуміти, що ці арешти були здійснені задля ліквідації УГКЦ³⁵, а не з рації їхньої приналежності до націоналізму. З цього моменту УГКЦ перейшла в підпілля на теренах СРСР і могла вільно існувати лише в діаспорі. Вікно для хоч якоїсь реабілітації ситуації довкола УГКЦ з'явилося після смерті Сталіна. У зв'язку з цим влада пропонує патріарху сформувану історичну довідку про УГКЦ і він погоджується, написавши працю «Погляд на Догматичні і історичні основи греко-католицької Церкви в Радянському Союзі»³⁶. Та все ж спроба збоку Йосифа Сліпого не увінчалася успіхом³⁷. Таку політику проти УГКЦ радянський союз зберігав ледь не до самого його розпаду³⁸.

Перебуваючи в засланні Йосиф Сліпий продовжував виконувати свої пастирські обов'язки задля своєї Церкви: «З дому інвалідів в Маклакові писав я багато послань, але їх перелопувано МВД»³⁹. Коли у 1958 році патріарх був

³² Див. Сліпий. *Спомини*, 159.

³³ Мишанич. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом КГБ»*, 8.

³⁴ Мишанич. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом КГБ»*, 10-11.

³⁵ Див. Плохій. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*, 370-371.

³⁶ Див. Мишанич. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*, 19.

³⁷ Див. Сліпий. *Спомини*, 203, 205.

³⁸ Див. Бабинський А. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*. Львів 2018, 119-120.

³⁹ Див. Сліпий. *Спомини*, 196, 210.

вдруге заарештований⁴⁰, головними речовими доказами, як про це згадує він сам, були перехоплені МВД або видані в руки слідству зрадниками пастирські послання та 2-3 томи «Історії Вселенської Церкви на Україні»⁴¹, що він їх писав у міжчассі арештів. Судова справа Сліпого була об'єднана зі справою отця Іллі Блавацького, а саме звинувачення звучало так: «Сліпий мав тісний зв'язок та вів розмови про встановлення в СРСР уніатської церкви, яка б підкорялася Ватікану»⁴². Другий період незаконного ув'язнення патріарх відбував спершу в Потьмі, потім з кінця 1960 року в Києві, а після скарг, які він написав Першому Секретарю комуністичної партії і Міністру внутрішніх справ, патріарха відправили знову до Мордовської АРСР⁴³. Деякий час був у «лягрпункте верующих», маючи змогу спілкуватися з різними священниками та вірними різних конфесій і віросповідань⁴⁴.

За час перебування патріарха Йосифа на засланні в Католицькій Церкві відбулися зміни. Нові рухи в середовищі богословів набувають такого великого впливу, що папа Пій XII у 1950 році енциклікою *Humani generis* намагається, як вважають дослідники, востаннє захищаючи неосхоластику побороти їх⁴⁵. Бачачи ситуацію, понтифік мав намір скликати Вселенський собор та навіть призначив комісію, яка б дослідила можливості реалізації таких задумів, та все ж не наважився довести цю справу до кінця⁴⁶. Папа Пій XII зберігав чітку антикомуністичну позицію, чого не робив його наступник – Іван XXIII, який був більш терпимим до тоталітарного режиму. Можливо, таке ставлення було продиктоване бажанням полегшити стан католиків у СРСР, а також бажанням розпочати екуменічний діалог з РПЦ⁴⁷. Приблизно в період початку другого заслання патріарха, а саме 25 січня 1959 року, папа Іван XXIII висловив перед кардиналами, єпископами, духовенством та вірними своє бажання скликати

⁴⁰ Див. Мишанич. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*, 19.

⁴¹ Див. Сліпий. *Спомини*, 215.

⁴² Див. Мишанич. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом КГБ»*, 20.

⁴³ Див. Хома І. *Патріарх Йосиф*. Львів 2009, 36-40.

⁴⁴ Див. Сліпий. *Спомини*, 219.

⁴⁵ Див. Говорун. *Мета-еклезіологія: хронічки самоусвідомлення Церкви*, 167.

⁴⁶ Див. Сапеляк А. *Українська Церква на II Ватиканському Соборі*. Рим 1967, 52.

⁴⁷ Див. Сорокін М. *КГБ про обрання Папи Івана XXIII та його Ostpolitik* // istpravda.com.ua (15.05.2023).

Вселенський собор⁴⁸. За кілька років (11 жовтня 1962 року) «в якнайторжественнішій формі Іван XXIII відкрив II Ватиканський Собор»⁴⁹.

Як бачимо, обставини, в яких формувався патріарх та в яких йому доводилося працювати як науковцю і як главі Церкви були дуже непростими. Не дивно, що вони вплинули на ті чи інші зміни в поглядах патріарха. Тож поглянувши на обставини формування його еклезіологічної думки перейдімо безпосередньо до аналізу еклезіологічних аспектів його епістолярної спадщини.

1.2. ЕКЛЕЗІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ПАТРІАРХА ЙОСИФА ДО УВ'ЯЗНЕННЯ 1945 РОКУ

1.2.1. Велеградський унійний конгрес 1922 року

Першим унійним з'їздом, на якому побував тоді ще молодий доктор богослов'я Йосиф Сліпий, став унійний конгрес у Велеграді 1922 року, про що згадує сам патріарх у своїх «Споминах»⁵⁰. Згодом він напише відносно стисло статтю в щомісячному журналі для духовенства «Нива». У дещо художній формі отець Ігор Гриньох намагається проаналізувати та висвітлити глибину думки автора статті – патріарха Йосифа, який, передаючи атмосферу, що панувала на конгресі, дає зрозуміти читачеві трепетність свого ставлення до цієї події:

На Велеграді, як зауважує Автор, панувала дружня атмосфера та “мирне, ідеальне співжиття обох обрядів...”. Вже одне таке коротке ствердження говорить більше і правдивіше, ніж те, що вичитується у святочних деклараціях про обрядову рівність у Вселенській Церкві, бо в цьому ствердженні віддзеркалюється жалюгідна історична дійсність: В першому чверть сторіччі нашого століття міжобрядові взаємини в Церкві були далеко не ідеальні. Східньо-християнські обряди часто знецінювано. Треба було їхати в оцей тихий кирило-методіївський куточок землі, на Велеград, щоб пережити, як “мирно й ідеально” співживуть обряди в єдиній Христовій Церкві. Глибоко ще закорінений псевдо-католицький уніформізм тримав у своєму полоні в невіжестві широкі шари віруючого Божого люду. Оскільки важче приходилося боротися проти віками нашарованих і на вістря ножа поставлених суперечностей богословського і

⁴⁸ Див. Сапеляк. *Українська Церква на II Ватиканському Соборі*, 8.

⁴⁹ Сапеляк. *Українська Церква на II Ватиканському Соборі*, 69.

⁵⁰ Див. Сліпий. *Спомини*, Львів-Рим 2014, 113.

догматичного характеру, щоб могли започаткувати мирний діалог, коли в обрядових питаннях натраплялося на стільки упереджень⁵¹.

В аналізі цих слів зосереджено увагу на судженні патріарха про «мирне, ідеальне співжиття двох обрядів», у якому вбачається спосіб еклезіологічного мислення зовсім відмінний від того, що його Йосиф Сліпий мав опісля повернення з ув'язнення на II Ватиканському Соборі. У цих словах прослідковується мислення папи Лева XIII зокрема, який у своєму апостольському листі *Orientalium Dignitas* пише: «і для того, щоб показати католицькість Божої Церкви, немає нічого, що б діяло так вражаюче, як дивовижне споглядання різних форм обрядів»⁵². Патріарх говорить не про дві Церкви, а про два обряди в Христовій Церкві,

В інтерпретації статті отцем Гриньохом акцентовано зацікавленість Йосифа Сліпого в «уніатичному» діалозі, що впливає з його об'єктивності в реферуванні позицій двох представників конгресу, які мали між собою достатньо відмінні, з погляду автора, думки. Отець Спачіль, професор Орієнтального Інституту в Римі, мав доповідь «*Примат і непомильність папи та відношення до них православної теології*»⁵³, а в отця Гривеца, професора теології в Любліні, була тема «*Примат в історичній перспективі*»⁵⁴. Автор вступу до V тому творів патріарха Йосифа слушно зауважив, що патріарх «найбільше зацікавлений богословсько-догматичною сторінкою унійного питання»⁵⁵, про що сам зазначив у статті:

В отвореній дебаті підношено передовсім вагу спекулятивного вияснення догматичних квестій. Правда одинока є в силі заспокоїти ум чоловіка, і тому коли вона неясна або й не є правдою, всі старання пороблені іншими, навіть найчеснішими дорогами і на разі дуже многонадійними, остануть без успіху⁵⁶.

⁵¹ Гриньох І. Вступення // *Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала* Т. V. Рим 1971, 14.

⁵² Лев XIII. Апостольское послание *Orientalium Dignitas* // <http://www.agnuz.info> (28.05.2023).

⁵³ Сліпий Й. *На Велеграді* // *Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала*. Рим 1971, 71.

⁵⁴ Гриньох. Вступення Т. V, 16.

⁵⁵ Гриньох. Вступення Т. V, 16.

⁵⁶ Сліпий. *На Велеграді*, 77.

Пишучи введення до V тому творів Йосифа Сліпого, о. Іван Гриньох зауважив, що окрім зацікавлення патріарха догматичною стороною діалогу, його дуже прихильний погляд на Церкву окреслився в наступному висвітленні:

Дальшим, з еклезіологічного погляду цікавим, спостереженням Автора стосовно дискусій над киненими доповідачами думками є відмічення правильності в східно-християнському розумінні природи Христової Церкви. В цьому розумінні Христова Церква, це насамперед містичне тіло Христа. Цей аспект Церкви не був ще належно опрацьований католицькими теологами, та Автор вважає його незвичайно важливим, бо такий погляд, це «наука св. ап. Павла». Можливо, що Автор, підкреслюючи важливість цього аспекту, а саме таїнственності Церкви, вже тоді бачив можливість, через поглиблення цієї науки шукати шляху до переборення труднощів в екуменічних змаганнях. Як виявилось в наступних десятиліттях, ця наука св. Павла про Церкву як містичне тіло Христа все більше ставалася власністю роз'єданого християнського світу, а Вселенський Собор Ватиканський II присвятив їй багато уваги, сформулювавши між іншим своє вчення, що Церква – це таїнство⁵⁷.

Із коментаря, доданого патріархом Йосифом до статті «*На Велеграді*» у вищенаведеній цитаті чітко видно, що вже тоді він мав бачення Христової Церкви як містичного Тіла Христового. Зараз це не звучить як щось нове, оскільки таку ж думку в підсумку висловлює II Ватиканський Собор⁵⁸, але не тоді, коли відбувалися Велеградські конгреси, «бо дещо, що тоді ставилося у формі сміливих на цей час гіпотез чи проєкцій розв'язок, сьогодні вже здобуло право громадянства і сприймається як неоспорювана ніким правда»⁵⁹. Таке бачення Церкви, як згодом буде представлено, патріарх зберігатиме протягом усього життя, проте змінюючи зміст, який вкладатиме. Тут варто зауважити, що така думка не є власним витвором патріарха, оскільки нею послуговувався найбільше Тома Аквінський⁶⁰, яким тоді ще отець Йосиф захоплювався⁶¹.

Об'єктивність та бажання діалогу між Сходом та Заходом в 30-ти річного Йосифа Сліпого спостерігається також у його подальшому реферуванні думок богословів, що прибули на Велеградський конгрес 1922 року. Отець Ігор Гриньох бачить та підкреслює це у двох таких моментах праці патріарха: у

⁵⁷ Гриньох. *Введення* Т. V, 20.

⁵⁸ Див. Документи Друго Ватиканського Собору, 59-60.

⁵⁹ Гриньох. *Введення* Т. V, 16.

⁶⁰ Див. Говорун К. *Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви*. Б. м. 2018, 94.

⁶¹ Пелікан Я. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського Кардинала Йосифа Сліпого*. США-Рим-Україна 2015.

визнанні помилок Східного богослов'я та в словах про «повноту вчення». Він пише:

Та хоч Автор, знавець східної теології, доцінює вартість східно-християнського вчення, він не вагається вказати на його недостачі. Приймаючи науку про містичне тіло, як незвичайно важливу і таку, що її треба більше наголосити в католицькій теології, він водночас стверджує, що виключно “таке розуміння не вичерпує ще поняття Церкви...”. Як і в інших богословських питаннях, напр. в питаннях Св. Тройці, так і тут, в питаннях еклезіологічних, тобто в шуканні за повнішим окресленням природи Церкви, Автор прямує до здорової синтези думок християнського Сходу з думками християнського Заходу⁶².

Також, реферуючи лист польського архієпископа Роппа, в якому він пише, що «рівночасне існування обрядів (треба розуміти – католицьких) на одній території, як правило, викликає спори і непорозуміння»⁶³, отець-доктор богослов'я Йосиф Сліпий дає зрозуміти, що така думка сприйнялася назагал як щось, що не відповідає дійсній меті собору і що він сам не поділяє. «Велеград відкинув нездорову концепцію облатинщення з'єдиненої з Апостольським Престолом Східної Церкви»⁶⁴, – пише отець Ігор Гриньох.

Підсумовуючи справу однієї новоутвореної секти на землях теперішньої Чехії, майбутній патріарх Йосиф на її прикладі подає читачеві «наочний» приклад того, що церковна єдність доконечно потрібна, і цим також відкриває своє бачення Церкви. Усі, хто хоче себе вважати Церквою, але противляться її вченню, і в результаті розбіжностей відколюються, так і залишаються у своїй немочі розгубленими:

Видно днесь еще раз наглядно, що то значить відірватися від церковної єдності. Нова секта кидається на всі сторони, торгує і компромісує правдами віри, а в її нутрі чисте безголов'я. Колиб так не підмога правительства, вона вже давно була б шезла з лица землі⁶⁵.

Як впливає зі слів блаженнішого, для нього відсутність єдності з головою (очевидно має на увазі передовсім папу) означає приречення християнської спільноти на загибель. Така думка суголосна з думками I Ватиканського собору, який у 2 пункті 3 розділу твердить: «і клір, і вірні будь-якого обряду та

⁶² Гриньох. *Введення* Т. V, 20.

⁶³ Гриньох. *Введення* Т. V, 28.

⁶⁴ Гриньох. *Введення* Т. V, 30.

⁶⁵ Сліпий. *На Велеграді*, 80.

гідності, поодиноці та разом, зобов'язані коритися цій владі за обов'язком ієрархічного підпорядкування та правдивої покори не лише у питаннях віри та моралі, а й у тих, що стосуються дисципліни та впорядкування Церкви в усьому світі...»⁶⁶.

Проаналізувавши судження Йосифа Сліпого про перший досвід унійного конгресу, окреслимо подальшу його участь в унійній конференції.

1.2.2. Унійна конференція в Пінську

Унійна конференція в Пінську відбулася 7–9 вересня 1933 року. На ній патріарх, а тоді ще отець-ректор Йосиф Сліпий, виступив з працею про візантинізм з однойменною назвою – «*Візантинізм*». «Поняття дуже спірне, часто, зокрема дослідниками історії та культури, що виростили на почві західної латинської культури, не правильно оцінене, а то і знецінене культурно-історичне явище»⁶⁷, – так у введених до II тому творів патріарха Йосифа описує поняття «візантинізм» отець Ігор Гриньох.

Уже починаючи з першого речення вступу до своєї праці «Візантинізм», блаженніший Йосиф, ніби з піднесенням, констатує, що «в найновіших часах в католицьких письменників і теологів щораз то більша і глибша свідомість універсальності і трансцендентальності католицизму [...] Подібно мається справа з всесвітністю, понаднаціональністю і понадкультурністю Христової Церкви»⁶⁸. Для майбутнього патріарха це не лише якась тенденція до «нового розуміння» Церкви, він бачить коріння такої простої істини в самому Святому Письмі: «в правді слова: “Ідіть і навчайте всі народи” (Мт. 28, 19) відмежовують Об'явлення від людської творчости»⁶⁹. У цих думках патріарха зауважується велика подібність із початковими словами енцикліки папи Пія XII *Ecclesiam Dei*, де йдеться, що Церква є універсальною, а тому слова «Ідіть і

⁶⁶ Див. Пій IX. Догматична конституція *Pastor Aeternus* // Говорун К. Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви / перекл. Панич О. Б. м. 2018, 138.

⁶⁷ Гриньох І. Введення // *Твори Кири Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала* Т. II. Рим 1969, 12.

⁶⁸ Сліпий Й. *Візантинізм* // *Твори Кири Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала* Т. II. Рим 1969, 103.

⁶⁹ Сліпий. *Візантинізм*, 103.

навчайте всі народи» (Мт. 28: 19) говорять нам не лише про місію апостолів, але й про те, що Церква мусить бути єдиною⁷⁰.

Католицька Церква для отця-ректора Йосифа Сліпого не просто не може ототожнюватися з якоюсь одною нацією, культурою, обрядом тощо, але й навпаки – «Христова віра може розвинути і ублагородити кожду культуру і кожда з них має право на її благородний вплив»⁷¹. Рівно ж, не можна вважати якусь культуру «одиноким правдивим витвором Христової релігії, хоч як вона не була би суттєво з нею злучена і tota quanta на ній опиралася, як напр. західна культура»⁷². Цими словами первоієрарх спростовує ексклюзивність будь-якої культури, а головне – західної, яка на той час в особі католиків римського обряду мала подібні настрої. Така думка не є для патріарха новою, але є достатньо прогресивною для свого часу, незважаючи на те, що про гідність східного обряду заявляв, до прикладу, папа Лев XIII у своєму апостольському листі «*Orientalium dignitas*»⁷³.

Представляючи неправильність однобокого погляду на Католицьку Церкву, асоціюючи її тільки із Заходом, у своїй праці патріарх Йосиф подає спосіб мислення візантійців як той, власне, інший бік єдиної Церкви. Його особливість та відмінність від Західного мислення полягає в тому, що свої філософічні підвалини Східне мислення знаходить головне в Платона. І, як вважає блаженніший Йосиф, у цьому і є його перевага в багатьох богословських та догматичних питаннях. Він пише:

У поняттю східного християнства одиниця є лише частиною цілості, існує в зв'язку з цілістю і не зміряє до відділення від неї. Цей погляд має в візантійській теології велике значення. Перш усього треба завважити, що завдяки йому розвинувся символізм, який приписує річам і вражінню крім звичайного значення, ще вищий духовний зміст⁷⁴.

Більше того, тоді ще отець Йосиф Сліпий бачить опертя такого бачення світу в словах Ісуса Христа: «слова Христа “Я є винна лоза, ви є грозни” – зміст передсмертної молитви “щоби всі були одно”, “Отець і я є одно”, супонюють

⁷⁰ Див. Пій XI. Енцикліка *Ecclesiam Dei* // www.vatican.va (18.05.2023).

⁷¹ Сліпий. *Візантинізм*, 104.

⁷² Сліпий. *Візантинізм*, 104.

⁷³ Лев XIII. Апостольське послання *Orientalium Dignitas* // www.agnuz.info (20.04.2023).

⁷⁴ Сліпий. *Візантинізм*, 118.

щось більше ніж одність любові, якусь реальну одність»⁷⁵. Таке судження про світобудову і місце людини у світі, на думку автора, також проливає світло на вчення апостола Павла про Церкву як Містичне Тіло Христове: «для християнина вихованого на Платоні все це би були ясні речі. Зв'язок вірних між собою є в тому розумінні суттєвим»⁷⁶. Зрештою, навіть католицька догма про первородний гріх і справа відкуплення легше зрозуміла крізь призму східного світогляду: «зрозуміння таїнств про первородний гріх і відкуплення всіх одною людиною стає далеко легше виробити, чому добрий вчинок одного чоловіка засягає і других. Бо людина не стоїть одинцем, але є частиною великої цілості»⁷⁷.

Важливим це наукове напрацювання блаженнішого Йосифа є тому, що в ньому автор вкотре дає зрозуміти свою об'єктивність та, більше того, зацікавленість супроти Сходу, абсолютно панівною культурою якого і був візантинізм. Автор вступу до II тому творів патріарха Йосифа Сліпого це підкреслює так: «у праці відмічено всесвітній, багатогранний, вселенський характер Христової Церкви, її, так би мовити, універсалізм і трансцендентність»⁷⁸. І згодом додає: «якраз з цього становища вселенськості і багатогранності Кир Йосиф дає свою оцінку візантинізму, як духово-культурному феномену й чинника в Христовій Церкві»⁷⁹.

Роздумуючи про роль Візантії і її культури в історії поширення християнства, він пише свою знамениту фразу: «Чим був Рим для Заходу і германців, тим Візантія була для Сходу і Славян»⁸⁰. Для патріарха Церква, як впливає, окрім культурної охоплювала також і державотворчу функцію, адже сам стверджує, що як Західна, так і Східна культура, натхненна християнством, оновила мораль, а відтак суспільний та законодавчий устрої, на які прийшла разом із Церквою⁸¹.

⁷⁵ Сліпий. *Візантинізм*, 119.

⁷⁶ Сліпий. *Візантинізм*, 119.

⁷⁷ Сліпий. *Візантинізм*, 119.

⁷⁸ Гриньох. *Введення* Т. II, 13.

⁷⁹ Гриньох. *Введення* Т. II, 13.

⁸⁰ Гриньох. *Введення* Т. II, 15.

⁸¹ Див. Сліпий. *Візантинізм*, 120.

У II томі творів патріарха Йосифа Сліпого поміщено його невелику доповідь на тему «Унійні змагання в останнім півстолітті»⁸². У цій праці він аналізує зусилля та кроки, які були зроблені в останніх часах в сторону єднання Церков в одну Католицьку, та перешкоди, що стояли й надалі стоять на цьому шляху. Аналізуючи, також вибудовує певні напрямні, слідуючи яким, напевно, причин для нез'єдинення ставало б дедалі менше. Важливо, що в цій доповіді майбутній патріарх вкотре, говорячи про єднання, висловлює своє розуміння Церкви.

Представляючи наполегливу працю римських архієреїв останнього 50-ти річчя на полі єднання Церков, про папу Пій XI зокрема, він пише так: «ніколи Папа не уживає згідних слів, як схизматик, апостат, якими щедро сиплять нераз псевдо ревнителі, але каже: відлучені браття, сини Сходу і т.п.»⁸³. Варто зауважити, що хоч папа і не називав згаданими патріархом зверхніми словами християн, що належали до церковних спільнот, що не мали єдності з папою, та все ж Пій XI застерігав від діалогів з ними, зокрема у третьому пункті енцикліки *Mortalium animos*: «Деякі ще легше дають себе звабити обманливим баченням справедливості, коли мова йде про підтримку єдності всіх християн. [...] В цих спокусливих та звабливих словах скривається, все-таки, зловіще помилкове мислення, що глибоко підкопує під основи католицької»⁸⁴.

Далі, коментуючи, патріарх додає власну думку: «Рація цього не чиста культурація, але правда, що вони становлять Церкву, мають єрархію, жертви, почитання Пр. Діви і т.д.»⁸⁵. Таке бачення нез'єдиненої Церкви серед розглянутих нами праць патріарха Йосифа зустрічаємо вперше. Він бачить у всіх нез'єдинених християнських спільнотах Церкву, яка має своє цілковито природне церковне життя, але все ж не є в єдності з папою. Але така його думка

⁸² Сліпий Й. *Унійні змагання в останнім півстолітті* // *Твори Кир Йосифа Верховного Архистископа і Кардинала* Т. V. Рим 1969, 146.

⁸³ Сліпий. *Унійні змагання в останнім півстолітті*, 149.

⁸⁴ Пій XI. Енцикліка *Mortalium animos* // www.fsspx-fsipa.lv (28.05.2023).

⁸⁵ Сліпий. *Унійні змагання в останнім півстолітті*, 149.

не є оригінальною, оскільки таку думку висловив папа Пій XI в енцикліці *Rerum Orientalium*⁸⁶.

Поверхово оглянувши участь в унійній конференції Йосифа Сліпого та простеживши суголосність його думок з наукою I Ватиканського собору, спробуємо проаналізувати його судження щодо унійного з'їзду у Львові, який відбувся 3 роки після розглянутої щойно конференції.

1.2.3. Унійний з'їзд у Львові

Незабаром опісля кількох велеградських унійних конгресів 22–25 грудня 1936 року відбувся черговий унійний конгрес, тепер уже у Львові, для всіх священників назагал. Митрополит Андрей Шептицький доручив організацію цього з'їзду головно Богословському Науковому Товариству на чолі з майбутнім патріархом, а тоді ще отцем-ректором Львівської Духовної семінарії Йосифом Сліпим. Співорганізаторами з'їзду були монаші чини ОО. Василян, Редемптористів та Студитів⁸⁷. Про цю масштабну подію отець-ректор також написав згодом статтю, в якій виклав мету, дискусії та висновки, зроблені його учасниками.

Унійний з'їзд був приурочений до 300 роковин з дня смерті «великого подвижника Св. Унії і вельми заслуженого оборонця народу»⁸⁸ Вельямина Рутського. У Львівському унійному конгресі взяли участь понад 200 учасників та було виголошено «кільканадцять доповідей», темою яких постало питання єдності Церков, що висвітлювалося як з теоретичної точки зору, так і практичної⁸⁹. Отець-ректор Йосиф Сліпий також виступив з доповіддю на тему «Погляд на з'єдинені і нез'єдинені Церкви Сходу і догматичні різниці між

⁸⁶ Див. Пій XI. Енцикліка *Rerum Orientalium* // www.vatican.va (18.05.2023).

⁸⁷ Див. Сліпий Й. *Унійний з'їзд у Львові* // *Твори Кир Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала* Т. V. Рим 1969, 103.

⁸⁸ Сліпий. *Унійний з'їзд у Львові*, 104.

⁸⁹ Див. Гриньох. *Введення* Т. V, 34.

ними». Як вважає отець Ігор Гриньох, «познайомившись з доповіддю, можна виробити собі образ про погляди Автора на екуменічні питання»⁹⁰.

Назагал, уся наукова доповідь патріарха присвячення східним з'єдиненим та нез'єдиненим Церквам, історії їхнього зародження та питанням, як теоретично, так, головню, і практично необхідно робити кроки до з'єдинення Церков. Проте на завершення автор все ж торкається завжди актуального питання: що ж таке Церква. Він повторює, але тепер з переконанням, що хоч «латинська Церква юридично уняла цілу конструкцію Церкви, та Церква не є тільки юридичним і конституційним тілом, але й містичним тілом Христа»⁹¹. З цього випливає, що патріарх допускає існування трансцендентної Церкви, яка виходить за рамки земної її інституції. Загалом таке уявлення про Церкву для Сліпого не є новим, але серед розглянутих його праць ми вперше зустрічаємо такі чіткі висловлювання про різницю між інституційним та таїнственным її виміром. Згодом папа Пій XII опублікує енцикліку *Mystici Corporis Christi*, в котрій вже в перших словах першого пункту вступу говорить: «Про містичне Тіло Христове, яким є Церква, навчило нас передовсім Слово Самого Відкупителя. Цим вченням виявляється в істинному світлі велика милість нашого якнайтіснішого з'єднання з настільки вивищеним Главою, яка ніколи не може бути достатньо прославленою»⁹².

Так, як і в доповіді на Пінській унійній конференції, патріарх Йосиф виступає за розмежування поняття католицизму з виключно Західною культурою та римським обрядом, адже це було б несправедливо супроти обрядів, що повстали в іншій культурі і що перешкоджає в злуці Церкви. Він, не вагаючись, визнає, що породжене таким хибним баченням Католицької Церкви «латинізування обряду спричинювало упередження, підозріння, а в наслідку ті самі невдачі»⁹³. Поряд із цим, первоієрарх зауважує правильність підходу деяких богословів того часу та висловлює свою думку щодо того, як треба чинити в цьому випадку:

⁹⁰ Гриньох. *Введення* Т. V, 34.

⁹¹ Сліпий. *Унійний зїзд у Львові*, 137.

⁹² Пій XII. Енцикліка *Mystici Corporis Christi* // www.fsspx-fsipd.lv (18.05.2023).

⁹³ Сліпий. *Унійний зїзд у Львові*, 138.

Теологи не сміють нищити, як і слушно твердять самі латинські богослови, цього, що створило в обряді і дисципліні орієнтальне християнство. Бо цим вони нарушили би цінну спадщину Церкви, яка не є ні грецька, ні латинська, але католицька.

Треба вийти поза обрядову партикулярність в католицькій Церкві. Лише глибоке переконання правдивості католицької Церкви, яка обнімає різні обряди і культури, спинить латинізацію східних Церков⁹⁴.

Завершуючи доповідь Йосиф Сліпий пише: «Щоби відновити світлу традицію Сходу і забезпечити нашому обрядові природний, самостійний розвиток, уважають учасники З'їзду конечними студії східних обрядів та історії східних Церков»⁹⁵. Бачимо, що окрім зацікавлення та акценту на обряді патріарх Йосиф також починає говорити про історичні витoki самих Східних Церков як таких. У своїй доповіді, яку виголосив на Львівському з'їзді, блаженніший саме ставив ці два питання, застановляючись головно на Літургії та історії постановки цих Церков. Таке ж прихильне ставлення до Східних Церков, як уже згадувалося вище, мав папа Лев XIII: «Гідність Східних Церков славиться і почитається у всьому християнському світі завдяки древнім, абсолютно особливим вихованням, що залишені нам в спадок»⁹⁶. Тож така, на перший погляд, свобода у вислові думок патріарха насправді має своє опертя в його папському апостольському листі.

Очевидно, що епістолярний доробок патріарха в цей період є значно ширший, та вже в розглянутих та проаналізованих нами творах можна простежити його еклезіологічну думку, котра, як було зазначено, абсолютно суголосна з наукою Вселенських Архієреїв. Далі буде розглянуто та проаналізовано доробок Йосипа Сліпого в період заслання, що відіграв неабияку роль у його формуванні як особистості. Поглянемо, чи змінюється його еклезіологічна думка в цей період.

⁹⁴ Сліпий. *Унійний зїзд у Львові*, 138.

⁹⁵ Сліпий. *Унійний зїзд у Львові*, 138, 140.

⁹⁶ *Orientalium Dignitas*.

1.3. ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНА ДУМКА ПАТРІАРХА ЙОСИФА В ПЕРІОД ЗАСЛАННЯ

У 1953 році, відбуваючи заслання в далекому Маклакові⁹⁷, що знаходиться на території тодішнього Красноярського краю, патріарх Йосиф Сліпий пише два пастирські послання. Спершу 12 липня було створено пастирське послання Митрополита Йосифа Сліпого до священнослужителів про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 року та із закликом бути витривалими у вірі в часі переслідувань. Друге – «Наша Церква» – постало 19 серпня і було спрямоване до духовенства й вірних. Згодом цього ж року блаженніший на замовлення МВД Радянського Союзу пише свою працю *«Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»*⁹⁸.

Насправді, ув'язнений патріарх писав значно більше послань та листів. До розгляду взято лише ці два з огляду на те, що більшість із них були втрачені в часі їхньої «мандрівки» до тих, кому вони були адресовані. Окрім згаданої історично-догматичної праці патріарх Йосиф написав також працю в 5-ти томах *«Історія Вселенської Церкви на Україні»*. З огляду на те, що саму її суть автор стисло виклав у *«Погляді на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»*, до уваги взято саме цю узагальнювальну працю.

⁹⁷ Див. Сліпий. *Спомини*, 208.

⁹⁸ Див. Сліпий Й. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні // Богословія* 56 (1992) 3-65.

1.3.1. Праця «Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»

Найперше зауважується думка патріарха, що вселенська католицька Церква «взяла свій початок від Ісуса Христа»⁹⁹. Причиною встановлення Христом спільноти званою Церква для Йосифа Сліпого є «довершене відкуплення людського роду через хресну смерть і проголошену науку»¹⁰⁰, що призначені для спасіння всіх людей усіх віків. Лише одна Церква була встановлена, а забезпеченням цієї єдності Ісусом Христом, на думку предстоятеля, був поставлений на чолі апостолів та вірних апостол Петро¹⁰¹. Такі думки напевно і раніше були присутні в еклезіологічних поглядах патріарха, та цього разу обставини вимагали чітко це прописати на папері. Цей висловлений погляд Йосифа Сліпого співзвучний з догматичною конституцією папи Пія IX *Pastor Aeternus*, а якщо точніше, то з наступними словами 3 пункту другого розділу: «Будь-який спадкоємець престолу Петра отримує, через встановлення самого Христа, першість Петра над всією Церквою»¹⁰².

Доказ найвищої влади апостола Петра Йосиф Сліпий виводить найперше з Євангелія, головним чином зі слів Ісуса Христа, якими він міняє ім'я апостола із Симон на Петро (камінь), а також з такого висловлювання Месії: «Я дам тобі ключі Небесного Царства, і що ти на землі зв'яжеш, те буде зв'язане на небі; і те, що ти на землі розв'яжеш, те буде розв'язане й не небі» (Мт. 16:19). Прокоментовано в праці це так: «влада ключів – це образований вислів, але він нам краще з'ясовує поняття найвищої власті в домі або загалом в якійсь установі»¹⁰³. Та найвищим свідченням того, що апостол Петро поставлений над усіма апостолами та вірними для патріарха є діалог Спасителя та Петра, в якому Ісус тричі питає його «Чи любиш ти мене?» (див. Ів. 21: 15-17). Йосиф Сліпий вважає, що «пасти ягнята і вівці, вірних і їх пастирів, означає найвищу

⁹⁹ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 5.

¹⁰⁰ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 5.

¹⁰¹ Див. Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 5.

¹⁰² *Pastor Aeternus*. Цит. за Говорун. *Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви*, 138.

¹⁰³ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 6.

владу і юрисдикцію (правосуддя) в Церкві, бо і Христос сам звав себе Пастирем»¹⁰⁴. До цих доказів автор додає також численні інші цитати та факти з Євангелія, Послань та Діянь апостолів, як от молитва Спасителя за Петра, ініціатива Петра вибрати іншого апостола на місце зрадника Юди, молитва Церкви за Петра, що перебував у в'язниці тощо¹⁰⁵. Така аргументація абсолютно збігається із першим розділом догматичної конституції *Pastor Aeternus*, в якому коротко, проте детально описується, чому влада Петра є особливою і вищою за владу інших апостолів¹⁰⁶.

Також блаженніший Йосиф, аби підсилити аргументованість Петрової першості як усталеної норми в християн не тільки на Заході, але й на Сході, сягає думок двох великих святителів – Івана Золотоустого та Василя Великого. Він цитує такі слова Івана Золотоустого, якими той окреслює постать апостола Петра: «Св. Іван Золотоуст так само висловлюється про св. Петра: “Верховний і перший із учеников Петр”, “ключиносець небес”»¹⁰⁷. А також Василя Великого: «згадати би хоч зі східних св. Василя, що пише: “Петро задля того, що вірою перевищав інших, прийняв на себе будівлю Церкви”»¹⁰⁸. Врешті-решт потверджує все це думкою про те, що слова Христа звернені не лише до апостолів того часу та апостола Петра, але й до наступників. Не могло бути, що першість Петра стосувалася лише його самого, а не його наступників. І в підкріплення цієї думки цитує слова Ісуса: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: християчи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа; навчаючи їх берегти все, що я вам заповідав. Отож я з вами по всі дні аж до кінця віку» (Мт. 28:19-20). Такий спосіб пояснити догматичне вчення цитатами східних Отців Церкви був притаманний свого часу митрополиту Андрєєві Шептицькому¹⁰⁹. Також варто згадати, що поворот в еклєзіології до патристичних творів та Святого Письма заснували Анрі де Любак та Жан Данієлу 1942 року¹¹⁰.

¹⁰⁴ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 7.

¹⁰⁵ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 7-8.

¹⁰⁶ Див. *Pastor Aeternus* // www.catholic.uz (28.05.2023), розділ I.

¹⁰⁷ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 9.

¹⁰⁸ Див. Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 9.

¹⁰⁹ Див. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність Андрія Шептицького в Україні та Росії*, Рим 2006, 20.

¹¹⁰ Див. Говорун. *Мета-еклєзіологія: хронічки самоусвідомлення Церкви*, 166-167.

Опісля Йосиф Сліпий сягає також історичних обставин та доказів першості римського архієрея. Великий акцент ставить на Кирилі та Методію, що попри свою приналежність до Східної Церкви звітували папі про свою місійну діяльність у Моравії. До нього ж зверталися в справі potwierдження слов'янської мови для літургійного вжитку¹¹¹; на авторитетності у вирішенні церковних суперечок папи Климентія, Миколи I тощо¹¹². Про важливість постатей Кирила та Методія патріарх говорив уже раніше – на унійних з'їздах. Причиною керуляріївського розколу 1054 року він бачить багатолітні мовні, політичні, ментальні та обрядові непорозуміння, котрі раніше легко усувалися. Натомість, такі причини, як нерозуміння латинського *filioque* («і Сина»), засудження вживання Римською Церквою прісного хліба для звершення Євхаристії тощо вважає такими, що тримають Христову Церкву в розколі й досі¹¹³. Про причини Церковного розколу, зокрема про латинський додаток *filioque*, патріарх також роздумував у своїй докторській праці ще за студентських часів. Як уже згадувалося вище, такі судження стосовно причин розколу та його тривання аж досі патріарх Йосиф, правдоподібно, почерпнув із унійних конгресів, в яких сам безпосередньо брав участь.

Блаженніший бачить так: «патріархати – це церкви більших столичних городів, державних і національних осередків основані апостолами, що даліше закладали кругом себе нові єпархії і мали над ними зверхність»¹¹⁴. Називаючи папу патріархом Риму, він розрізняє ці дві влади: «від патріаршої власті, що є церковної установи, треба відрізнити примат, що є Христової установи»¹¹⁵. Як впливає з цих слів, патріархат він бачить як церковну установу, що належить швидше традиції, але першість папи для нього впливає від самого Христа і як те, що стосується не локальної, а цілої вселенської Церкви.

Доводячи правдивість свого погляду щодо того, що християнство на теренах сучасної України мало вселенський характер на основі історичних

¹¹¹ Див. Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на*, 18.

¹¹² Див. Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 10.

¹¹³ Див. Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 13.

¹¹⁴ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 12.

¹¹⁵ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 12.

джерел та фактів, патріарх Йосиф говорить про Церкву на цих теренах як самостійну, яка мала постійний контакт із Західною та Східною: «християнство на Русі було “запозичене від греків; а в той же час не відмежоване повністю від Заходу”»¹¹⁶. Та підсумовуючи, він виступив проти того, аби називати християнство на Русі «руським», бо «була одна віра з Римом і Візантією, організація була Христова і Апостольська»¹¹⁷; також вважав доречним вживати формулювання «руська Церква» лише в розумінні вселенської Церкви, що знаходиться на певній території. Як бачимо, блаженніший Йосиф і далі зберігає свою думку про «одність» Христової Церкви і неможливість її ділити на окремі. Це збігається з думкою папи Пія XII в енцикліці *Ecclesiam Dei*, де він говорить про «одність» Церкви незважаючи на культурні різниці народів¹¹⁸.

Проаналізувавши його працю «Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні», ми побачили, на що опирається та які еkleзіологічні думки висловлює патріарх як науковець. Далі перейдемо до послань, аби проаналізувати, в якому світлі постає Церква, коли блаженніший Йосиф звертається до своєї пастви як пастир.

1.3.2. Пастирське послання патріарха Йосифа до священнослужителів про становище духовенства та вірних УГКЦ після 1946 року

«Непрослідимі дороги, якими Господь веде нашу Церкву!»¹¹⁹. У першому посланні патріарх Йосиф говорить про те, наскільки важливі в житті Церкви терпіння та жертви кожного її члена. Саме послання є закликом до мужності та витривалості в усьому, що переживає наша Церква. Усе послання пронизане роздумами та пошуками відповіді на важкий тілесний, а від того часто і духовний стан, в якому перебувають на той час духовенство та вірні УГКЦ.

¹¹⁶ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 28.

¹¹⁷ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 28.

¹¹⁸ *Ecclesiam Dei*.

¹¹⁹ Сліпий Й. Пастирське послання до духовенства *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р. та закликом бути стійкими під час переслідувань у вірі // Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984*. Львів 2003, 86.

Першим моментом, ніби очевидним, про який згадує патріарх Йосиф, є думка про те, що «З життя Хр[ист]а ми знаємо, що ніщо не було так дороге і на нічому більше Йому так не залежало, як саме на Церкві і її слугах та їхній праці над спасінням людських душ»¹²⁰. Христос провадить Церкву в усіх обставинах її життя. Більше того, страждання та муки, яких зазнають християни, є не просто «мука для муки, а засіб для освячення»¹²¹, і «на ділі вони мають величезне значення і для Вас самих і для усьої Церкви»¹²². У поясненні терпіння, у християнському розумінні хрестів, блаженніший іде далі і наголошує, що загалом усе «життя Церкви і кожного християнина зокрема, носить на собі характер Христового хреста»¹²³. Тож, питомою ознакою життя Церкви є хрест, що символізує терпіння.

У контексті пошуку сенсу страждань майбутній кардинал Сліпий торкається теми того, що є, за його словами, осередком життя Христової Церкви. Пояснюючи та шукаючи «полегшу» для повірених йому душпастирів та вірних, патріарх говорить, що страждання кожного зокрема «лучаться» з Єдиною Жертвою Христа, що в житті кожного християнина Він продовжує своє страждання¹²⁴. «А терпіння, прийняте з любов'ю в злуці з жертвою Хр[ист]а стає основою внутрішнього життя кожної душі так, як є вона осередком і змістом життя усьої Церкви»¹²⁵. Осердям життя Церкви для патріарха Йосифа Сліпого є Жертва Ісуса Христа.

Як простежується в цьому посланні патріарха Йосифа до духовенства та вірних, УГКЦ постає як Церква-мучениця, що несе свій хрест. Він про це прямо говорить, коли оповідає про «непроглядний хрестоносний похід впродовж віків аж до кінця світу»¹²⁶. Цим походом і є Церква: на чолі йде стражденний Ісус Христос, а позаду незліченна кількість відомих і не відомих мучеників, ісповідників, преподобних тощо. Варто зауважити, що в цьому поході,

¹²⁰ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 87.

¹²¹ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 90.

¹²² Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 90.

¹²³ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 90.

¹²⁴ Див Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 96.

¹²⁵ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 96.

¹²⁶ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 91.

«окремий ряд становлять визнавці нашої греко-католицької Церкви»¹²⁷, починаючи від апостола Андрія Первозваного, що був мучеником і завершуючи сучасними для патріарха на той час відомих і не відомих:

За ним ступають його учні: Ін, Пін і Рін, св. Климентій-папа римський з своїм учнем Тивом, сімох перших херсонських єпископів-мучеників: Василій, Єфрем, Каттон, Євгеній, Єферій, Елпідій і Агафадор, св. Мартин-папа, св. Іван Гофтський, св. Стефан Сурожський, св. Ольга, боярин Теодор з сином Іваном, що їх убили київські погани за те, що батько не хотів віддати сина на цілопалення Перунові, св. Володимир з Борисом і Глібом, митр. Іларіон, Антоній і Феодосій Печерські, осліплений Василько Теревовельський, літописець Нестор, перші королі Ізяслав і його син Ярополк, переслідуваний митр. Клим Смолятич, митр. Йосиф і князі Михайло з боярином Федором і Ярослав Всеволодовичі, що погинули в часі монгольського нападу, київський митрополит [...] і багато-багато страдальців архиєреїв, священників, монахів і мирян за єдність Церкви¹²⁸.

Тут бачимо, що патріарх не тільки виокремлює мучеників та ісповідників, що походили із сучасної України чи були на її теренах вбиті/катовані, але і виокремлює їх в «окремий ряд»¹²⁹. Назагал, патріарх чи не вперше проводить таку безперервну лінію християнства від апостола і аж до його сучасників: «За тими гідними, достойними і святими предками, ступаєте і Ви, дор[огі] Бр[аття], з своїми важкими хрестами, падаєте під ними не раз і не два, щоби знову повстати»¹³⁰.

Такий образ Церкви, що несе та буде завжди, аж до Другого Приходу Христа, нести свої хрести має дуже чіткий відблиск особистих роздумів про власні страждання та страждання всієї Церкви, яку очолював патріарх Йосиф. Як побачимо згодом, таке переосмислення та переоцінка страждань у світлі страждань Христових будуть присутні в словах патріарха ще деякий час і після каторги. Сумнівним є те, що ці його думки є оригінальними, оскільки, як зазначає Михайло Димид, таке сприйняття страждань та мучеництва присутнє в Церкві від самих її початків, оскільки мучеництво було масовим явищем¹³¹. Також слова підтримки та заклик до витривалості українським греко-католикам

¹²⁷ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 91.

¹²⁸ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 91-92.

¹²⁹ Див. Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 92.

¹³⁰ Сліпий. *Про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р.*, 92.

¹³¹ Димид. *Херсонське таїнство свободи*, 93.

спрямував папа Пій XII у своїй енцикліці *Orientales Omnes Ecclesias* у грудні 1945 року¹³². Важко сказати, чи читав її патріарх, оскільки на час публікації цього тексту він був заарештований, та все ж після завершення першого терміну ув'язнення він все ж таки мав змогу відносно вільно почуватися¹³³, тож міг мати до неї доступ.

Бачимо, що це послання сповнене гіркою досвіду переслідувань та несправедливих страждань, що зазнав патріарх від СРСР. Не дивно, що його послання також перейняте пошуком змісту страждань та спробою пояснити його своїй пастві. У такому ж світлі постає в цьому посланні Церква. Але й тут патріарх дотримується науки Церкви. Тож, аби наш аналіз не був одностороннім, розглянемо наступне його послання.

1.3.3. Пастирське послання митрополита Йосифа (Сліпого) до духовенства і вірних «Наша Церква»

Головною темою пастирського послання 19 серпня «*Наша Церква*» є викриття злочинного і неправдивого псевдособору 1946 року, на якому УГКЦ нібито прийняла єдність з Московським Патріархом. У цьому посланні патріарх ясно відкриває свій погляд на Церкву, умови її правдивості, правосильності собору тощо.

Щоб спростувати канонічність собору, що зібрався 8–10 березня 1946 року, аби фактично ліквідувати УГКЦ, патріарх починає від пояснення того, що таке собор. Першим прикладом він наводить Апостольський Собор у Єрусалимі, звертаючи увагу, що він був очолюваний св. апостолом Петром «для рішення справи зібрались апостоли і висвячені ними пресвітери, під проводом св. ап[остола] Петра, на так званий “Апостольський Собор в Єрусалимі”»¹³⁴. На цьому факті він наголошуватиме і протягом наступних

¹³² Див. Пій XII. *Orientales Omnes Ecclesias* // www.vatican.va (19.08.2023).

¹³³ Див. Сліпий. *Спомини*, 202-203.

¹³⁴ Сліпий Й. Пастирське послання до духовенства і вірних *Наша Церква* // *Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлина 1917-1984*. Львів 2003, 100-101.

описів зібрання собору. Важливість постаті апостола Петра, а відтак і його наступників у погляді патріярха не змінюється.

Окрім головування папи, як наслідника апостола Петра, Йосиф Сліпий підкреслює як конечно-необхідний такий момент: «тільки одних апостолів і їх наслідників-єпископів установив Х[ристо]с пастирями вірних і їм одним дав право рішати про справи і добро Церкви»¹³⁵. Це є самоочевидним і, можливо, патріярх ніколи про це не говорив би, але, з огляду на проведений псевдособор, виникла потреба нагадати про такі речі. Важливим тут є також те, що блаженніший Йосиф вважає, що вселенські собори не завершуються на перших семи, але говорить, що «таких екуменічних соборів було вже двадцять»¹³⁶. І до, і після II Ватиканського собору такої думки дотримувалися ще багато авторів. Наприклад, владика Андрій Сапеляк, пишучи книгу про участь Церкви в цьому соборі, називає його «XXI Вселенський Собор»¹³⁷.

Крокуючи далі сторінками історії, автор послання «*Наша Церква*» говорить про вирішальну роль соборів не лише вселенських, але й єпархіальних, наводячи як приклад ті, які відбувалися на теренах сучасної України: у «Херсонесі, Теодосії, Таматорі (Тьмуторокані, Сурожі (Керчі) і інших»¹³⁸. Вирішальною ж вона була з тої рації, що ієрархи на цих соборах мали на меті «закріпити Христову віру, осудити ложні науки еретиків [...], основували Духовні Семінарії, утверджували обряд, словом, викладали і оприлюднювали Правди Віри, та зміцнювали стан християнських обичаїв в Церкві»¹³⁹. Окрім з'ясування, який же собор може вважатися канонічним та що таке собор узагалі, блаженніший знову окремим пунктом виводить помісні собори, які відбувалися на теренах сучасної України (приклад уже було процитовано вище). Ніколи в попередніх висвітлених напрацюваннях Йосифа Сліпого не спостерігається такий детальний аналіз собору та акцент на соборах узагалі. На думку отця доктора Ігора Мончака, першим, хто почав акцентувати

¹³⁵ Сліпий. *Наша Церква*, 101.

¹³⁶ Сліпий. *Наша Церква*, 101.

¹³⁷ Сапеляк А. *Українська Церква на II Ватиканському Соборі*. Рим 1967, 8.

¹³⁸ Сліпий. *Наша Церква*, 101.

¹³⁹ Сліпий. *Наша Церква*, 102.

на важливості місцевих синодів, був митрополит Андрей¹⁴⁰. Тож, імовірно, патріарх Йосиф міг почерпнути таку думку у свого попередника.

На противагу цьому первоієрарх викриває псевдособор 1946 року не як щось, що перечить «усталеній традиції». Для предстоятеля УГКЦ цей собор скликаний «неначе на глум Христової науки і на сміх над церковними канонами»¹⁴¹. Назагал, собор він тут подає як «освячену Церквою традицію і практику»¹⁴², а спробу відділити УГКЦ від Католицької Церкви – як спробу «відірвати нашу Церкву від її прадідного пня – Римського Апостольського Престолу і підчинити її Московському патріярхові»¹⁴³. Цікаво, що для опису єдності УГКЦ із Апостольським Престолом блаженніший використовує формулювання «її прадідний пень», тим даючи зрозуміти, що вважає цю єдність постійною і конечно важливою для правдивості нашої Церкви. Собор відносить до традиції Церкви, який вона випрацювала впродовж століть.

Для правосильності собору, який був би зобов'язуючим для духовенства і вірних Церкви, патріарх виокремлює кілька чинників, які впливають з простої логіки: на ньому має панувати свобода висловлення думки, відсутність залякувань, бажання організаторів добра для Церкви¹⁴⁴. Та ці умови є не першочерговими. Основною і головною умовою для патріярха є оця наступна – присутність ієрархів цієї Церкви: «на цьому т[ак] зв[аному] “Соборі” не було ні митрополита, ні жодного греко-католицького єпископа, котрі єдино є уповноважені до скликування синодів в Україні, до проведу ними і переводження ухвал та рішень з одобренням Апостольського Престолу»¹⁴⁵. Такі думки були для нього, напевно, сталими та ситуація із псевдособором змусила прописати ці свої погляди.

Завершивши аргументацію, чому собор 1946 року є псевдособором, предстоятель УГКЦ Йосиф Сліпий переходить до більш точкових моментів з перебігу цього псевдособору. Найперше розглядає поняття «православний», яке

¹⁴⁰ Див. Мончак І. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві* // patriyarkhat.org.ua (28.04.2023)

¹⁴¹ Сліпий. *Наша Церква*, 102.

¹⁴² Сліпий. *Наша Церква*, 102.

¹⁴³ Сліпий. *Наша Церква*, 102.

¹⁴⁴ Див. Сліпий. *Наша Церква*, 101.

¹⁴⁵ Сліпий. *Наша Церква*, 101.

тоді очільники так званого собору представляли як об'єднуюче для вірних УГКЦ та нез'єдинених. Патріарх це спростовує, висуваючи свій погляд на поняття «православності». Він пише:

Треба відрізнити справжнє православ'є від Керуляріївського, що повстало після розламу Церви 1054 р. Що значить слово “православний”? Православний – це той християнин, що право, належно славить Бога, а такими є усі християни Католицької Церкви, і хто поза нею присвоює собі цю назву і твердить, що він православний, поступає несправедливо і неправо¹⁴⁶.

Як впливає зі слів блаженнішого Йосифа, для нього питання поділу Христової Церкви на православних та католиків – питання радше політичне. Він вважає, що нез'єдинені, котрі називають себе православними на противагу Католицькій Церкві, самі зробили такий розподіл, адже «слово “православний” впровадив папа Лев Великий (451р.), і від того часу його уживала вся Церва – і на Сході, і на Заході»¹⁴⁷. І західна Церква, і всі католики назагал далі себе окреслювали цим словом, оскільки це було природнім.

Викриваючи підступність та неправдивість так званого собору, що відбувся 1946 року, де УГКЦ буцімто перейшла в лоно Російської Православної Церкви, патріарх, як і в багатьох інших промовах і аналізах після свого заслання, акцентує на давності нашої Церкви:

На ділі, історичною правдою є, що Берестейська Унія 1596 р. – то жодне насильство, а завершення унійних змагань і оборона єдності Вселенської Церкви на Україні впродовж півтора тисячі літ. Вселенську католицьку віру започатковував на чорноморських берегах української земель св. ап[остол] Андрій, далі проповідували її його учні: засланий до Херсонесу св. Климентій-папа і його учень Тив, єпископи причорноморських городів, згадувані вже херсонеські єпископи-мученики, вигнаний на Крим св. Мартин-папа, св. Ольга і її внук Ярополк – своїми зв'язками з Ап[остольським] Престолом за посередництвом німецьких імператорів Оттонів, св. Володимир Вел[икий] – кілька разів приймаючи з честю і любов'ю папських послів і посилаючи своїх до Риму [...] і, вкінці, сама Берестейська Унія – як печать нерозривності нашої Церкви з Римом – і її неустрашимі оборонці Кирило Терлецький, Іпатій Потій, Йосиф Рутський, св. Йосафат і мученики-герої на Холмщині і Підляшшу в часі царських погромів Унії¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Сліпий. *Наша Церква*, 104.

¹⁴⁷ Сліпий. *Наша Церква*, 104.

¹⁴⁸ Сліпий. *Наша Церква*, 106.

Такий акцент патріарха, який відбував тоді несправедливе заслання, указує на те, що для нього надважливу роль відігравала історична тяглість існування Церкви. Окрім історичного моменту бачимо, як він, говорячи про Церкву на теренах сучасної України, особливу увагу звертає на те, що УГКЦ сягає своїми початками саме апостола – апостола Андрея Первозваного.

Отже, як впливає з цього послання патріарха Йосифа, для нього вирішальним є канонічні підстави для правдивості Церкви. Зрештою, не тільки для правдивості, але й у її житті назагал. На важливе місце в цьому посланні блаженніший ставить Собор/Синод, який вважає давньою і освяченою Церквою традицією¹⁴⁹. Поряд з тим важливим чинником у правдивості собору є намір його учасників – метою мусить бути ніщо інше, як добро Церкви¹⁵⁰. Окрім цього, уже вдруге блаженніший Йосиф, пишучи пастирське послання із заслання, на важливе місце, поряд із згаданими темами, що торкаються його еклезіальних суджень, висуває історичну тяглість Церкви, Церковної традиції в Україні. Слід зауважити, що патріарх щораз то частіше говорить про УГКЦ як окрему Церкву. Тобто з обрядових особливостей своєї Церкви як одного із аспектів її життя, які були тривалим предметом для роздумів у справі церковного об'єднання, патріарх зміщує акцент на окремішність та особливість її постання, спосіб її внутрішнього управління тощо.

Отже, у цьому посланні патріарх чітко зосереджує свою увагу на канонічному вимірі устрою Церкви, оскільки цього вимагали обставини. Аналіз показує, що в цей період блаженніший значно глибше розмірковує над природою Церкви, оскільки на нього впливає багато зовнішніх та внутрішніх чинників.

¹⁴⁹ Див. Сліпий. *Наша Церква*, 103.

¹⁵⁰ Див. Сліпий. *Наша Церква*, 101.

1.4. ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ

В даному розділі було проаналізовано епістолярну спадщину патріарха Йосифа Сліпого до II Ватиканського собору та порівняно з догматичною конституцією I Ватиканського собору, а також енцикліками та апостольськими листами понтифіків також до II Ватикану. Підсумовуючи проведений аналіз та порівняння, можемо ствердити, що патріарх Йосиф на цьому етапі формування своїх еклезіологічних поглядів абсолютно не відхиляється від науки Католицької Церкви, але послідовно слідує їй у всіх своїх працях.

Головними аспектами, якими блаженніший цікавиться в перший період формування своїх еклезіологічних поглядів є наступні:

1. Уніатизм.
2. Обряд
3. Примат папи.

Як ми побачили, пишучи аналітичну статтю *«На Велеграді»*, патріарх застановляється над цим трьома аспектами еклезіології і сам їх досліджує. Особливу роль для нього грає обряд, котрий впливає з культури – в даному випадку візантійської, яку він активно досліджує. Прихильність до уніатизму виявляється навіть хоча б тим фактом, що він бере участь ледь не на всіх унійних з'їздах.

Проте особливим моментом формування його еклезіології, який все ж не виокреслимо як окремий етап, є час перебування на засланні. Головним рушієм тут повстало його активне дослідження історії Церкви на теренах України. Ця багаторічна праця в даному керунку лягає в основу його послань та звернень, що наводить на думку, що відкриття, які він зробив в часі цієї дослідницької праці в царині історії стали для ним справжнім фундаментом в баченні УГКЦ.

Проаналізувавши період діяльності та формування еклезіологічних поглядів патріарха Йосифа Сліпого до II Ватикану, перейдімо до аналізу

наступного етапу – від моменту приїзду на II Ватиканський і до моменту його переставлення.

РОЗДІЛ 2

ЕЛЕЗІОЛОГІЧНА ДУМКА ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО ПІДЧАС ТА ПІСЛЯ ІІ ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

Після 18-ти років каторги в таборах СРСР та, насправду, чудесного визволення патріарха Йосифа Сліпого з неволі в 1963 році, він починає дуже активну діяльність. Попри сподівання радянської влади, що 71-річний змордований каторгами старець не буде здатний фактично до будь-якої діяльності, патріарх, а вже згодом і Кардинал, майже одразу бере участь у Вселенському ІІ Ватиканському Соборі. Окрім цього, починає працювати над встановленням патріархату своєї Церкви, відвідує чималу українську діаспору, закладає фундаменти сучасного Українського Католицького Університету, будує Храм Святої Софії в Римі тощо¹. Подорожуючи з пастирськими відвідинами, будуючи храми та активно спілкуючись з пресою, блаженніший Йосиф виголосив численну кількість проповідей та промов. Таке тривале заслання не лише не зламало його, а й навпаки – дало йому змогу краще пізнати вірних та духовенство нез'єдиненої Східної Церкви. Він сам говорить, що перебуваючи на засланні багато років, запізнав нез'єдинених як дуже ревних щодо своєї дисципліни та обрядів². Тож, повернувшись із заслання одразу на ІІ Ватиканський Собор 1963 року, кардинал Сліпий, будучи знесилений фізично, був оновлений духом та поглядом на природу Церкви і шляхи її з'єдинення.

¹ Див. Хома І. –Музичка І. *Біографічний нарис Патріарха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові // Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлина 1917-1984.* Львів 2003, 21.

² Див. Сліпий Й. *Промова на Папському Синоді 25-Х.1969 // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т. XII.* Рим 1983, 36.

2.1. УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЙОСИФА СЛІПОГО ПІДЧАС ТА ПІСЛЯ ІІ ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

Незабаром після початку ІІ Ватиканського собору, 12 січня 1963 року, Отець і Глава УГКЦ Йосиф Сліпий був звільнений рішенням Президії Верховної Ради. Коли йому повідомили про звільнення, одним з перших питань, яке він поставив міністру Мордовської АРСР було: «Чи моє звільнення означає повернення свободи Греко-Католицької Церкви, так як було рішено в Москві?»³. У скорому часі, а саме 26 січня 1963 року, отримавши довідку про звільнення, блаженніший вирушив до Рима і вже 9 лютого того ж року прибув на місце⁴.

На першій сесії собору патріарх Йосиф не був присутній, але долучився з початком другої. 11 жовтня 1963 року під час своєї першої промови на ІІ Ватиканському Соборі блаженніший Йосиф уже чітко поставив питання про встановлення Патріархату Української Греко-Католицької Церкви та визнання її як помісної Церкви України⁵. Уже 23 грудня 1963 року понтифік офіційно визнає давні права і надає блаженнішому Йосифові права Верховного Архієпископа, а 25 січня йому присвоюють титул кардинала⁶. Також з моменту прибуття на ІІ Ватиканський Собор він почав збирати єпископів УГКЦ на синоди, головуючи на них, хоч тоді вони ще сприймалися радше як єпископські конференції, що вже проводилися раніше⁷. Починаючи з першого засідання 28 вересня 1963 року збір єпископів постановив, що рішення, прийняті двома третинами його учасників є обов'язковими до виконання, чого ніколи не було за єпископських конференцій⁸. 28 листопада 1963 року синод єпископів УГКЦ затвердив рішення про зміну назви Церкви із Української Греко-Католицької

³ Сліпий Й. *Спомини* / ред. Горяча М. та Дацько І. Львів-Рим 2014, 227.

⁴ Див. Мишанич О. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*. Київ 1993, 2.

⁵ *Перша промова Митрополита на ІІ Ватиканському Соборі* / перекл. з лат. Борисюк М. // patriyarkhat.org.ua (20.03.2023).

⁶ Див. Хома І. –Музичка І. *Біографічний нарис Патріярха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові* // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 / упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003, 21.

⁷ Див. Мончак І. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві* // patriyarkhat.org.ua (28.04.2023)

⁸ Див. Мончак. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві*.

Церкви на Українську Католицьку Церкву. Це рішення вже було прийняте раніше на єпископській конференції але, очевидно, як вказівка, що не зобов'язує⁹.

Пізніше, розчарований політикою Ватикану, який взяв за мету нав'язувати діалог з Російською Православною Церквою, оминаючи «незручне» питання УГКЦ, блаженніший Йосиф Сліпий з весни 1975 року починає підписуватися в усіх документах як «патріярх і кардинал»¹⁰. Двома роками раніше, у 1973 році, VI Синод єпископів УГКЦ прийняв *«Патріархальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви»*¹¹. Сам патріярх напише про це так: «Апостольський Римський Престол під впливом і владою урядовців Римської Курії, може, і в доброму намірі, взяв у 1970-их роках політичний курс, який спричинив болючий удар для нашої Церкви в Україні, а ще більше – для тієї частини нашої Церкви і Народу, що опинилась у вільному світі»¹². Напевно, що йдеться про ватиканську так звану *«ostpolitik»*, яка викликала обурення не лише в патріярха, а й в усіх греко-католиків назагал¹³. Зокрема відомо про мовчання представників Ватикану у відповідь на проголошення ліквідації патріярхом Піменом на соборі РПЦ в Загорську Берестейської Унії 1596 року¹⁴.

Протягом усього періоду після заслання патріярх, веде активне життя як громадський діяч та предстоятель Церкви, подорожуючи по всіх діаспорних осередках українців у різних частинах земної кулі¹⁵. Починаючи від моменту приїзду та зустрічі блаженнішого з єпископами УГКЦ, його діяльність щораз то сильніше нерозривно переплітається з Синодами УГКЦ¹⁶. Усі пориви до патріярхального устрою Церкви та інші еклезіологічні ідеї, які патріярх виношував у своєму серці, починає піднімати та реалізовувати в Церкві соборно з єпископами. Тож після початку формування синодального устрою

⁹ Див. Мончак. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві*.

¹⁰ Див. Михайлишин М.-М. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея Патріярхату УГКЦ*. Львів 2007, 106.

¹¹ Див. *Патріярхальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви // Благовісник* кн. 3 (1974), 5.

¹² *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлина 1917-1984. Львів 2003, 175.*

¹³ Див. *Чи тріумф ватикансько-московського екуменізму? // Екран* (травень-грудень 1976) 4.

¹⁴ Див. Галів М. *Щоб усі були одно... // patriyarkhat.org.ua* (15.05.2023)

¹⁵ Див. Ленчик В. *Нарис історії Української Церкви*. Львів 2003, 471-472.

¹⁶ Див. Мончак. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві*.

УГКЦ він щоразу менше висловлює свої погляди, оскільки більше працює синодально.

Перебуваючи в Римі 7 вересня 1984 року на 92 році життя переставився до вічності Отець і Глава Української Католицької Церкви блаженніший патріарх Йосиф кардинал Сліпий¹⁷. Одразу після смерті блаженнішого світ побачив його останнє послання – *Заповіт для духовенства та вірних Патріарха Йосифа Сліпого*, який він писав протягом 1970–1981 років¹⁸. У цьому тексті патріарх звертається як до вірних, так і до всього українського народу. Його було поховано в криптах собору Святої Софії в Римі, а після проголошення незалежності України його перепоховали в крипті собору Святого Юра у Львові¹⁹.

Як бачимо, після звільнення зі заслання життя патріарха не стало спокійнішим, але, можливо, навпаки, наповнилося багатьма подіями, інтригами, обов'язками, які далі знову і знову немов би корегували його формацію, надаючи їй певного темпу і напрямку. Розглянувши умови формування патріарха Йосифа в період підчас та після II Ватиканського собору, перейдімо безпосередньо до його епістолярної спадщини, аби проаналізувати її та порівняти з документами Католицької Церкви.

2.2. ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ ПРО ЦЕРКВУ НА II ВАТИКАНСЬКОМУ СОБОРІ

14 вересня 1963 році Патріарх Йосиф, який відігравав визначну роль у II Ватиканському Соборі, зокрема у формуванні догматичної конституції про Церкву «*Lumen gentium*», декреті про Східні Католицькі Церкви «*Orientalium Ecclesiarum*», декреті про екуменізм *Unitatis redintegratio* та багато інших документів, дав інтерв'ю італійському телебаченню про Вселенський Собор. У

¹⁷ Див. Ленцик. *Нарис історії Української Церкви*, 474.

¹⁸ *Дати з життя і діяльності Патріарха Йосифа Сліпого* // www.synod.ugcc.ua (19.03.2023).

¹⁹ Див. Ленцик. *Нарис історії Української Церкви*, 474.

цьому слові патріарх в основному піднімає питання участі Східної Церкви в цьому Соборі – її роль, функції, залученість до процесів собору тощо.

Висловлюючи свою думку про Церкву, патріарх головно говорить про неї в контексті палкого бажання та невтомної праці над фундаментом для з'єдинення Заходу та Сходу: «нинішній Вселенський Собор прийняв дуже шляхетне наставлення оглядом Східної Церкви, як про це свідчать приготовчі схеми, що ґрунтуються на енцикліках звернених до Східної Церкви Вселенськими Архиєреями»²⁰. Велику роботу в цьому напрямку проробили очолювана ним Українська Греко-Католицька Церква, єпископи якої збиралися поміж засіданнями Собору на власні, як тоді говорилося, конференції, тим самим демонструючи її тяжіння до синодальності²¹. Він говорить так: «представники Східної Католицької Церкви діють у різних соборових комісіях, збирають голос у всіх питаннях, що торкаються Церкви, висловлюючи в усьому свої погляди в душі своїх церковних традицій»²².

У цьому контексті тодішній предстоятель УГКЦ вбачав у самому лише існуванні Східної Церкви свідчення універсальності Церкви Христової. Він зазначив:

Також і я, як приналежний до Східного Християнства, бачу багато перепон для розвитку й поступу в справі з'єдинення Східної Церкви; однак бачу також і не менші можливості успіху, якщо поволі-поволі буде усунено ці перепони, та причини не годувань. І не має сумніву, що своїм життям, яке розвивалося й розвивається у відмінних обставинах від західного, своєю богословською наукою, що часто відзначається великою оригінальністю, своїм духовно-контемплятивним життям та всіма іншими своїми особливостями Східні Християни виявляють ще й тепер універсальність Церкви та пригадують Християнському Світові, що Захід одержав християнську віру від Сходу²³.

Згодом патріарх констатував, що «тому, Ісус Христос оснував єдину універсальну Церкву під проводом єдиного Видимого Пастиря, не має місця на якусь західну чи східну автономію»²⁴. Висловлюючи такі еклезіологічні думки,

²⁰ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т. XII. Рим 1981, 80.

²¹ Мончак І. Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві.

²² Мончак. Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві.

²³ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні, 81.

²⁴ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні, 81.

блаженніший, напевно, зважаючи, що цим словом звертається найперше до християн Західної Церкви, вкотре наголошує, що між католицькістю та римським обрядом немає знаку дорівнює, тому говорить: «в розвитку місцевих Церков протягом століть верховна власть Вселенського Архієрея виразно або мисленно удобрила різні їхні традиційні особливості»²⁵. Бачимо, що далі для патріарха особа римського архієрея грає визначну роль в устрої Церкви, адже, за його словами, немає місця для автономії. Бачимо, що патріарх все ще висловлюється в дусі I Ватиканського собору, фактично дослівно передає зміст конституції *Pastor Aeternus*, в якій виключається будь-яка нагода для автономії:

Тому, якщо хто-небудь говорить, що Папа Римський має лише обов'язок контролю і вказування («inspectionis vel directionis»), а не повну та верховну юрисдикцію («jurisdictionis») над всією Церквою не тільки в тому, що стосується віри та моралі, але і в тому, що стосується порядку та управління Церквою, що поширена по всьому світу, або що він володіє лише однією важливою частиною цієї влади, а не всією її повнотою, або що його влада не є звичайною, ні безпосередньою над всіма і кожною Церквою зокрема, як і над всіма і кожним зокрема пастирями і вірними, має бути відданий анатемі²⁶.

Нарешті, на завершення свого інтерв'ю для італійського телебачення патріарх Йосиф згадав також про наступний момент існування єдиної Христової Церкви. Торкаючи тему влади єпископа, він висловився так: «кожний Єпископ є Єпископом “pleni iuris” (“повноправний”) доти, доки полишається в злуці з апостолом Петром»²⁷. Він говорить, ніби все східне християнство вважає існуючий «роздор» в Церкві ненормальним станом речей²⁸, проте не зазначає, звідки черпає таку очевидність. Ця думка про владу єпископа є новою в тому сенсі, що раніше вона не зустрічалася у висвітлених напрацюваннях патріарха, але, швидше за все, вона є типовою для нього.

Продовжуючи далі думку про владу єпископа та юрисдикційну систему в Церкві, патріарх Йосиф зазначає: «юрисдикція в Церкві “non est collegialis” (“не є збірною”), тобто зложеною збірно з юрисдикції Папи і з юрисдикції всіх

²⁵ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійському телебаченні, 81.

²⁶ *Pastor Aeternus*.

²⁷ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійському телебаченні, 82

²⁸ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійському телебаченні, 82.

Єпископів світу: зовсім ні. Юрисдикція Папи є верховною, а їй підчинена юрисдикція Єпископів, так як Апостоли були підчинені св. Петрові»²⁹. Більше того, «Вселенський Собор це – не збір Єпископів, так як не є збором Кардиналів: це навіть не збір Представників Церкви, а сама Вселенська Церква, що непомилково вчить в супроводі Святого Духа»³⁰. Таке трактування відображає розуміння єпископської влади у світлі I Ватиканського Собору, на якому ствердили, що вся влада знаходиться в папи, а єпископи є немов би його вікаріями, про що йдеться в пункті другому і третьому третього розділу догматичної конституції *Pastor Aeternus*³¹.

У своєму зверненні на II Вселенському Соборі патріарх Йосиф висловив думки, подібні до згаданих вище, про природу Церкви та її юрисдикційний вимір існування. Оскільки сама промова була виголошена патріархом латинською мовою, для зручності соборовий комунікат, що був присутній на зібранні, передав зміст промови Кир Йосифа. Ці записи можна віднайти на сторінках XII тому творів патріарха. Згодом з'явився переклад промови, здійснений доктором Мирославом Борисюком із заувагами о. Севастіяна Сабола, ЧСВВ³².

Перше, що зауважується в слові-зверненні Кир Йосифа до отців собору, це його слова про те, що він не перший ієрарх з теренів сучасної України, який прибув на Вселенський Собор: «мене поручають мої світлі попередники, що брали участь у перших Єкуменічних Соборах, а яких слідами я вірно ступаю»³³. За словами предстоятеля, на українських землях ще до Медіоланського едикту існувала свобода віросповідання християнства. Зокрема патріарх згадує єпископа готів Теофіля та Кадмейя – єпископа Босфорського Царства; єпископа з міста Херсонесу в Криму та митрополита Петра Акеровича, що був присутнім на Соборі в Ліоні; київського митрополита Григорія Цамблака, що брав участь

²⁹ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні, 82.

³⁰ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні, 82.

³¹ Див. *Pastor Aeternus*.

³² Див. *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі* / перекл. з лат. Борисюк М. // patriyarkhat.org.ua (20.03.2023)

³³ *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

у підготовці з'єдинення з Римським Престолом та багато інших³⁴. Це все говорить про те, що Йосиф Сліпий бачив нерозривну апостольську тяглість в УГКЦ та вбачав у ній завжди бажання бути єдиною та подолати розкол між Сходом та Заходом. Якщо раніше про таку важливість для патріарха історичної тяглості Церкви ми дізнаємося вперше з пастирських послань до духовенства та вірних УГКЦ та праці *«Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»*, то тепер цю важливість він презентує чи не на найвищому рівні – перед отцями II Ватиканського Собору.

Тож, як повноправний і «не новий» учасник II Ватиканського Собору, блаженніший Йосиф далі говорить: «З черги подам певну думку відносно колегії єпископів, тому що в цій справі Отці Собору підносили дуже розумні сумніви й подавали свої розв'язки»³⁵. Далі патріарх розвиває свою думку: «єпископ стає єпископом Церкви через Тайну, отже через щось фізичне (видимий знак і ласка в душі, що очевидно являється чимось фізичним і реальним), а рівночасно через щось містичне так, як містичною є єдність Церкви»³⁶. Слідуючи цій логіці, Римський Архієрей також є єпископом «подібно, як і другі єпископи своїх окремих престолів, що мають повноту єпископської влади»³⁷. Але, як переказує зміст звернення Йосифа Сліпого соборовий комунікат: «Папа дістав свою місію і всі власті зв'язані з нею від Христа, а не від єпископської колегії»³⁸. Бачимо, що блаженніший Йосиф починає розкривати різницю між єпископською владою та владою папською в дещо інакший спосіб, ніж робив це раніше, себто розділяє їх.

На думку патріарх Йосиф, папа має особливе післанництво супроти Вселенської Церкви – Церкви як такої. Він аргументує так: «Через вибір Папа одержує спеціальне післанництво і в дійсності найвище у відношенні до всієї Церкви, а ця універсальність вимагає також непомильності»³⁹. Говорячи про

³⁴ Див. *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

³⁵ *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

³⁶ *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

³⁷ *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

³⁸ *Соборовий комунікат про виступ Митрополита Кир Йосифа// Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII. Рим 1981, 90.*

³⁹ *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

першість папи, блаженніший торкає тему його непомильності, адже, як виглядає, для нього ці дві дійсності нерозривно пов'язані. На думку предстоятеля, справа в тім, що «Христова Церква, до якої відноситься особливе післанництво Папи, не може стати предметом ошуканства й помилки, тому й вимагається непомильного навчального уряду. А це й довершив безпосередньо сам Христос»⁴⁰. Непомильність папи впливає з природи Церкви – істинним главою Церкви є Христос, який не може ошукувати свою Церкву, даючи їй папу, який помиляється, навчаючи її. А, отже, папа, як видимий глава Церкви, не може вчити помилково. Цей уряд папи впливає не з колегії, а, як бачимо, від самого Ісуса Христа, що його він передав апостолові Петрові. Як можна зауважити, у жодному з висвітлених нами напрацювань патріарх ніколи так детально та чітко не розбирав справу першості та непомильності Римського Архієрея. Ці думки загалом перегукуються із постановами I Ватиканського Собору, котрий також виводить першість папи від самого Ісуса Христа та апостола Петра в пункті першому першого розділу догматичної конституції *Pastor Aeternus*: «саме одному Симонові Петрові Ісус після Воскресіння дарував права головного пастиря і вищого глави Своєї»⁴¹.

Говорячи про владу єпископів, патріарх Йосиф Сліпий знову й знову повертається до свого погляду на Церкву, детальніше розкриваючи його. Він вважає, що єпископ, який висвячений для певної помісної Церкви, не є непомильним. Але обіймаючи уряд у помісній Церкві, він, деякою мірою, займає уряд і щодо Вселенської Церкви. Поряд з цим, говорячи про єпископів, що творять колегіальність і приймають рішення супроти всієї Церкви, вважає їх непомильними. Предстоятель це описує так:

З другого боку, єпископи посідають повноту Тайни священства й, відносно цього, як було сказано, Папа є єпископом так, як другі єпископи. Єпископи, як сказано, одержують владу через Тайну висвячення для помісних Церков, але одночасно ця влада до певної міри відноситься до Вселенської Церкви. Єпископ являється помісним пастирем у відношенні до всієї Церкви. Як помісний пастир він не має дару непомильності, однак всі разом єпископи, разом узяті, мають пряме відношення до

⁴⁰ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴¹ Див. *Pastor Aeternus*.

Вселенської Церкви, і через це вони непомильні. Визначні богослови під цю пору обстоюють такий погляд. Сам бо Христос сказав: “Ідіть і навчайте всі народи...”⁴².

Згідно цього бачення патріарха Йосифа прослідковується причинно-наслідковий зв'язок: Церква не може вчити помилково, а тому її глава з необхідності є непомильним, оскільки рядить Церквою, і єпископи є непомильними тоді, коли творять колегію, що і є, власне, Церквою, оскільки Церква не може помилятися. Тож непомильність не походить від папи і не він наділяє нею єпископів, але сам Ісус Христос. Оскільки непомильність Церкви походить від Христа, то ніхто не може її відкликати. Йосиф Сліпий описує це таким чином:

Церква є Містичним Тілом, певного роду органічною цілістю, і наскільки вони творять цілість чи наскільки творять Вселенську Католицьку Церкву, їх навчання не може бути хибне, але є непомильне. Тим то, коли промовляють до всієї Церкви разом із Папою, вони є учасниками непомильності. Цю непомильність надав єпископам не Папа, а Христос. Через це не можна її обмежити, ані забрати від Папи. Належить пам'ятати, що цей непомильний навчальний уряд є того самого роду та походження у відношенні до віри й моралі, і як у Папи, так і в єпископів ґрунтується на єпископській владі. Та й також ця непомильність ґрунтується на вселенськості Церкви і є конечна для неї. Бо не може ціла Церква вірити й визнавати неправду⁴³.

Якщо і папа, і єпископи мають за певних умов ту саму владу супроти Церкви, тоді як трактувати Собор? Предстоятель у своєму зверненні до учасників II Ватиканського Собору говорить так:

Собор не складається з Папи та єпископів, як якогось третього тіла, як певного роду моральної збірності, як дехто думає, але Церква так побудована, як тіло, себто сама Церква є установа з (даним їй) даром непомильності Святого Духа, якого повністю є та сама, як у Папи, так і в єпископів. Різниця Собор тільки тим, що Папа своє післанництво управління Вселенською Церквою одержує через особливу, окрему та виразну обітницю Христа; це саме післанництво було дане також всім апостолам і їх наслідникам, значить Петрові й апостолам, Папі та єпископам. Від того окреслення, що таке Собор, не може бути відклику. Отже, ясно, що влада Папи та всіх єпископів збігається в Соборі⁴⁴.

⁴² Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴³ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴⁴ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

Таке навчання Церкви ми зустрічаємо в догматичній конституції про Церкву⁴⁵. Бачимо, що для патріарха Йосифа кардинала Сліпого дуже важливим в устрої та житті Церкви є, як впливає з промови до Отців Собору, собор/синод єпископів. Зберігаючи першість папи у своїх еклезіологічних поглядах, колегію єпископів патріарх представляє як щось надважливе. Про важливість синодів/ соборів він уже писав у пастирському посланні «Наша Церква» 1953 року, та, знову ж таки, це питання тепер він підносить на Соборі всієї Католицької Церкви, що говорить про його серйозні наміри закріпити позиції цієї традиції, яка віддавна існувала в Церкві⁴⁶. Та новим у поглядах тут є те, що в центрі непомильності патріарх ставить Христа і Церкву. Церква з природи є непомильною, бо ніби вроджена з цим даром Святого Духа – так її уклав Христос. Рівно ж патріарх чітко говорить про окремі помісні Церкви, але не руйнує їх вселенськості завдяки їх трактуванню як членів Містичного Тіла Христа, яке не є поділим, а є цілим. Подібні думки ми знаходимо в Догматичній конституції *Lumen gentium*, де записано так: «ця однозгідна розмаїтість місцевих Церков ще яскравіше показує католицькістю нероздільної Церкви»⁴⁷.

На завершення свого звернення Йосиф Сліпий уперше висловив таке прохання: «гаряче прошу, щоб цей Священний Собор зволив піднести наш головний Києво-Галицький Митрополичий Престол до патріархальної гідности і нарешті завершив великі намагання Вселенських Архидієєв Урбана VIII, Григорія XVI, Пія IX та Лева XIII за створення цього патріархату»⁴⁸. Як подає отець Мирон Мирослав Михайлишин, ідеться про реальні спроби спершу папи Григорія XVI у 1843 році створити патріархат УГКЦ, який не увінчався успіхом через протести угорських єпископів, а потім папи Лева XIII, який ніби дав обіцянку митрополитові Сильвестру Сембратовичу, що Церква отримає патріарха в особі Андрея Шептицького⁴⁹.

⁴⁵ Див. II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium*. Львів 2014, 74-76.

⁴⁶ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴⁷ *Lumen gentium*, 77.

⁴⁸ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴⁹ Див. Михайлишин М-М. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея Патріархату УГКЦ*. Львів 2007, 50-51.

Поглянувши, як патріарх говорить про Церкву під час такої надзвичайної події, як II Ватиканський собор ми побачили, що блаженніший не зраджує науці Церкви, а чітко слідує її повчанням. Далі спробуємо розглянути та проаналізувати, як Йосиф Сліпий говорить про Церкву в проповідях до вірних та духовенства в ролі отця і Глави Церкви.

2.3. ПОГЛЯДИ ЙОСИФА СЛІПОГО НА ЦЕРКВУ В ПРОПОВІДЯХ ТА ПРОМОВАХ ПЕРІОДУ 1963–1984 РОКІВ

2.3.1. Еклезіологія патріарха у проповідях

Серед проповідей першою впадає у вічі проповідь патріарха Йосифа Сліпого в Хрестопоклінну Неділю в каплиці Сестер Служебниць на Вія Кассія, що в Римі. У цій проповіді він несе до сестер чимало ідей та настанов, серед яких дуже важливою є настанова любити свій обряд: «легковажити і стидатися обряду, це знак церковної неграмотности – незнання і легковаження святощів»⁵⁰. Повчаючи далі, він продовжує: «в кожному обряді можна бути спасенним і осягнути вершок досконалости»⁵¹. Як видно зі слів патріарха до монахинь, що належать до згромадження сестер Служебниць, він утверджений у думці про те, що в Католицькій Церкві всі обряди рівні. Про це він чітко, ніби з радістю, говорить і рядками раніше: «вже минули ті часи і нині, завдяки Святішому Отцеві Йоанові XXIII в католицькій Церкві всі обряди поставлені на повній рівні»⁵². Тему рівності обрядів первоієрарх уже не піднімав у своїх зверненнях, оскільки це питання було вирішено остаточно на II Ватиканському Соборі. Проте наново він порушує цю тему в проповіді, імовірно, тому що такі упередження, як виглядає, ще побутують серед монашества та вірних.

⁵⁰ Сліпий Й. *Проповідь у хрестопоклонну неділю в каплиці сестер Служебниць на Вія Кассія (Рим)* // *Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т. XII*. Рим 1981, 36.

⁵¹ Сліпий. *Проповідь у хрестопоклонну неділю в каплиці сестер Служебниць на Вія Кассія (Рим)*, 36.

⁵² Сліпий. *Проповідь у хрестопоклонну неділю в каплиці сестер Служебниць на Вія Кассія (Рим)*, 36.

У проповіді про св. Кирила і Methodія в Базиліці св. Климента в Римі патріарх Йосиф, описуючи чесноти та досягнення апостольської праці цих двох подвижників віри говорить про їхню католицьку віру. У тому, що вони віднайшли мощі св. Папи Климента і привезли їх особисто до Рима, патріарх прослідковує підтвердження їхнього католицького бачення Церкви: «факт, що вони привезли з собою своїх слов'янських учнів до Риму, хіба ж не свідчить про їх католицьку віру, незважаючи на те, що були за атаковані в Моравії єпископами римського обряду?»⁵³. У 1963 році папа Іван ХХІІІ написав апостольський лист *Magnifici eventus*, в якому з нагоди 11-го сторіччя від прибуття Апостолів слов'ян до Моравії описує захоплення гідністю їхньої місії⁵⁴. Правдоподібно, що патріарх саме з цього листа черпає натхнення.

У своїй наступній проповіді в молитовниці при нагоді свячень п'ятьох ієромонахів Йосиф Сліпий висловлює своє бачення Церкви як інституції, яка ледь не єдина об'єднує людей, що перебувають по різні сторони партій, держав тощо. Він говорить так: «справді збирала і збирає нас в одне, розсіяних і розкинутих по всій землі і, хоч одного батька і матері дітей, то роз'єднаних і поділених кордонами, партіями та думками впродовж століть по нинішній день – поодинокі Церква»⁵⁵. Поряд з цим блаженніший Йосиф наголошує, що з'єднує українців Христова Церква не як проста людська інституція, а особливою, «надприродною, таїнственною, невидимою силою, своїми Тайнами і видимим Головою Церкви Святим Отцем»⁵⁶. У цій проповіді починаємо прослідковувати думки про Церкву як чинник державотворчий та просто як таку, що гуртує людей не лише однієї віри, а й однієї національності. У попередніх своїх творах предстоятель зазвичай наголошував на вселенськості Церкви попри різноманітність обрядів, натомість з цієї проповіді бачимо, що патріарх, не підважуючи її вселенськості, звертає уваги на особливість народу, в якому вона існує.

⁵³ Сліпий Й. *Проповідь про св. Кирила і Methodія в Базиліці св. Климента в Римі* // *Твори Патріярха і Кардинала Йосифа* Т. ХІІ. Рим 1981, 45.

⁵⁴ Іван ХІІІ. Апостольський лист *Magnifici eventus* // www.vatican.va (19.05.2023)

⁵⁵ Сліпий Й. *Проповідь в молитовниці Архимандрії Василіян при нагоді свячень п'ятьох ієромонахів* // *Твори Патріярха і Кардинала Йосифа* Т. ХІІ. Рим 1981, 46.

⁵⁶ Сліпий. *Проповідь в молитовниці Архимандрії Василіян при нагоді свячень п'ятьох ієромонахів*, 46.

7 квітня 1963 року Українська Греко-Католицька Церква, що жила за юліанським календарем, світло вшанувала торжественний празник Благовіщення Пресвятої Богородиці. З цієї нагоди патріарх у своїй проповіді зазначив: «Архангел Гавриїл приніс з неба на землю найкращу, найвідраднішу, найблагороднішу в наслідки відомість, що народиться Христос, який відкупить рід людський від гріха, оснує своє царство-Церкву “і царству його не буде кінця”(Лк. 1, 32)»⁵⁷. Він представив еклезіологічну думку про Церкву, як основане Ісусом Христом вічне царство: «і царству його не буде кінця» (Лк. 1: 32). Таке бачення у висвітлених нами творах Йосифа Сліпого зустрічається вперше, хоч воно перегукується з еклезіологією II Ватиканського Собору⁵⁸, де він брав участь і, зокрема, у формуванні його еклезіології.

Забігаючи наперед, висвітлимо кілька думок патріарха, що хронологічно випереджуватимуть його слово на Папському Синоді 1969 року, яке ми розглянемо згодом детальніше. У своєму слові в день святого священномученика Йосафата 25 листопада 1970 року блаженніший Йосиф Сліпий піднімає питання, яке дуже гучно звучить протягом усього його священничого, єпископського служіння та особливо за часів його патріаршого служіння – питання єдності Христової Церкви. У цій проповіді звучать уже не один раз почуті думки про верховенство папи, універсальність Церкви тощо. Та тут уперше в його творах зустрічається така думка:

Єдність Церкви всіх християн уособнюється у верховнім головстві св. Петра і його наслідників – Римських Папів. І тому ми мусимо всі пам'ятати, і католики, і православні, і протестанти, і англікани, і всі інші християни, що ми належимо до одної Христової Церкви, і то до одної і тої самої, бо Христос не оснував ні дві, ні три Церкви, але одну і поставив одного голову, без огляду на народності⁵⁹.

Це судження співзвучне з навчанням II Ватиканського собору⁶⁰.

Одна Церква була сотворена Христом, а значна кількість Помісних Церков на землі не порушує її єдності. Як впливає з проповіді блаженнішого патріарха

⁵⁷ Сліпий. *Проповідь в молитовниці Архимандрії Василян при нагоді свячень п'ятьох ієромонахів*, 47.

⁵⁸ Див. *Lumen gentium*, 57.

⁵⁹ Сліпий Й. *Слово в день святого священномученика Йосафата 25 листопада 1970 р. // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т. XIII*. Рим 1983, 84.

⁶⁰ Див. *Lumen gentium*, 61, 68.

Йосифа Сліпого, виголошеної в торжественний празник Зіслання Святого Духа 28 травня 1972 року в храмі Жировицької Матері Божої і свв.. мучч. Сергія і Вакха, ця надприродна єдність Христової Церкви є результатом діяльності Святого Духа: «і так, освятивши всіх, Св. Дух об'єднює їх в одно містичне, надприродне і духовне тіло, яким є Церква»⁶¹. Але не тільки Третя Особа Пресвятої Трійці єднає Церкву в одне ціле. На Євхаристійному Конгресі в Мельборні 18 лютого 1973 року у своїй промові кардинал Сліпий висловлює думку, що «водночас і святе Причастя і Євхаристійна Жертва є тим найвищим і найсильнішим лучником, що може з'єднати всіх вірних в одну сильну Церкву, де б вони не жили на земській кулі»⁶². Подібної думки він притримувався і раніше, привселюдно її виголошуючи на Євхаристійному Конгресі в Пізі 1965 року. Тут він називає Пресвяту Євхаристію «найціннішим звеном»⁶³, засвідченням єдності. Такі думки є новими в прилюдно виголошених проповідях/промовах та творах патріарха. У цих словах патріарх також слідує чітко за догматичною конституцією II ватиканського собору про Церкву, в якій говориться так: «дійсно, беручи участь у Тілі Господньому при ламанні євхаристійного хліба, ми піднімаємося до сопричастя з Ним і між собою»⁶⁴. Рівно ж говорить вона і про Святого Духа як про того, хто єднає Церкву⁶⁵.

Оглянувши кілька проповідей, що їх виголошував патріарх Йосиф Сліпий в період після заслання спробуємо поглянути більш точно на деякі його наступні епістолярні доробки.

⁶¹ Сліпий Й. *Проповідь на Сошествіє Св. Духа 28 травня 1972 р.* // *Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т.* XIII. Рим 1983, 163.

⁶² Сліпий Й. *Проповідь Блаженнішого Йосифа на Міжн. Євхаристійному Конгресі в Мельборні 18 лютого 1973р.* // *Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т.* XIII. Рим 1983, 217.

⁶³ Сліпий Й. *Проповідь Блаженнішого Йосифа на Євхаристійному Конгресі в Пізі 9 червня 1965 р.* // *Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т.* XII. Рим 1981, 194.

⁶⁴ *Lumen gentium*, 59.

⁶⁵ *Lumen gentium*, 59.

2.3.2. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25 жовтня 1969 року

Беручи участь у папському Синоді 25 жовтня 1969 року, блаженніший патріарх Йосиф кардинал Сліпий звертається до учасників синоду. Він боліє головно за свою Українську Католицьку Церкву, а також і за інші Східні Католицькі, ба навіть нез'єдинені Церкви Сходу. Свою перейнятість він демонструє вже з першого речення, коли говорить, що навмисне упускає всі слова привітань аби якнайшвидше перейти до справи⁶⁶. Патріарх піднімає гострі питання управління помісною Церквою, владу патріарха, владу єпископів тощо. Усе це детальніше висвітлює його еклезіологічну думку, котра щораз то більше концентрується на помісній Церкві та управлінні нею.

Піднімаючи важке питання влади та місця патріарха в Церковній ієрархії, Йосиф Сліпий спершу висвітлює «дві істини» - папа римський повинен сповнювати верховну владу в Церкві Христовій, а єпископи, наступники апостолів, повинні користуватися звичайною єпископською владою у своїй єпархії⁶⁷. Як пише кардинал Сліпий, жоден понтифік не може усунути Єпископів у Церкві, але і єпископи не можуть бути без глави⁶⁸. Не може Христова Церква існувати як без одних, так і без інших. Бачимо, що патріарх значно більше починає роздумувати про те, яка ж влада єпископів у Церкві, особливо помісній, і доходить до вищенаведених висновків. Цей погляд абсолютно збігається з навчанням догматичної конституції *Lumen gentium*, яка декларує: «Єпископи правлять довіреними їм партикулярними Церквами як намісники та посланці Христа. [...] Ця влада, яку вони особисто здійснюють від імені Христа, є власною, звичайною і безпосередньою»⁶⁹. Також неможливість

⁶⁶ Див. Сліпий Й. Промова на Папському Синоді 25-Х.1969 // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа Т. XIII. Рим 1983, 36.

⁶⁷ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 36

⁶⁸ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 36.

⁶⁹ *Lumen gentium*, 80-81.

усунути єпископів як таких виводиться з того, що єпископська влада походить від Ісуса Христа, що також описано в цій конституції⁷⁰.

Натомість з патріархом справа складніша. Питання його влади та її походження були предметом численних дискусій як між Заходом та Сходом, так і внутрішніх перепитій серед Східних Церков, що не мають єдності з Апостольським Престолом. Блаженніший Йосиф говорить, що патріархальна влада супроти єпископської влади та влади понтифіка стоїть на третьому місці і не є божественним інститутом, але належить до Традиції⁷¹. Хоч для блаженнішого це є samozрозумілим, оскільки це було промовлено на II Ватиканському соборі⁷² але як поєднати ці дві речі – ось саме це і є предметом роздумів.

Виголошуючи промову до учасників папського синоду, кардинал Сліпий наголошує на важливості піднятих питань та їх вияснення. Адже, на думку патріарха, питання відносин між папою та колегією єпископів є відкритим у світлі майбутньої Унії з нез'єдиненими, якої так прагне Церква, має узгоджуватися влада папи і патріарха тощо⁷³. Оскільки оригінал звернення написаний латинською мовою, там вживається термін «*Unione*», що мав би перекладатися як «унія». Але сумнівно, що звертаючись до синоду, він мав на увазі унію в дособоровому розумінні, як влиття з'єдиненої Церкви як інституції в Католицьку Церкву.

Поряд з цими питаннями патріарх Йосиф також висловлює свою думку про те, що влада понтифіка не вимагає втручання в найменші справи помісної Церкви, але поряд з тим влада папи не зменшується поряд з патріархом чи колегією єпископів, адже він і надалі залишається найвищою інстанцією в Церкві⁷⁴. Як і в попередніх творах, предстоятель відрізняє владу наслідника Петра супроти всієї Церкви від його прав та влади як патріарха помісної

⁷⁰ Див. *Lumen gentium*, 73.

⁷¹ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 36.

⁷² Див. II Ватиканський Собор. Декрет про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 118-119.

⁷³ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 36.

⁷⁴ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 36.

Церкви Риму⁷⁵, що на цей час не актуально, оскільки, як ми вже раніше уточнювали, папа Венедикт XVI скасував цей титул.

Аргументуючи важливість окреслення синодом прав та влади, яку обіймає патріарх і роздумуючи, як їх поєднати з урядом папи римського, блаженніший Йосиф виходить на глобальніше питання: існування багатьох помісних Церков в єдиній Христовій Церкві. Якщо існує Єдина Христова Церква, як у ній може існувати багато помісних? Для пояснення цього феномену і доводу, що він є не просто допустимий, а й добрий, кардинал Сліпий пригадує учасникам синоду погляд апостола Павла на Церкву як містичне Тіло Христове: він постійно говорив про різні Церкви, але при цьому не розділяв Христового Тіла, яким, властиво і є Церква⁷⁶. Цими словами патріарх повертається до декрету про Східні Католицькі Церкви II Ватиканського собору, де вживає таке порівняння⁷⁷.

Необхідність існування помісних Церков та їх самоуправління зумовлено, за словами кардинала Сліпого, з простої речі – місцеві Церкви краще розуміють, як їм улагоднювати свої внутрішні справи⁷⁸. Натомість, говорити про єдність Христової Церкви з її видимим главою Папою Римським, як каже патріарх Йосиф, немає жодної потреби, адже її характер є природній та надприродній⁷⁹. Єдність з понтифіком як видимим Головою Христової Церкви для блаженнішого ніби вписано в саму природу Церкви. Таке трактування єдності Церкви з папою як її видимим главою знаходимо в конституції про Церкву II Ватиканського собору⁸⁰.

Рухаючись таким чином до питання патріархату для Української Греко-Католицької Церкви, блаженніший Йосиф Сліпий, як і в багатьох інших проповідях, статтях, інтерв'ю тощо, розповідає історію становлення християнства на сучасних теренах України і його неперервну єдність з Апостольським Престолом, що ми висвітлили вже вище. Врешті запевняє, що

⁷⁵ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 36.

⁷⁶ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 37.

⁷⁷ Див. *Orientalium Ecclesiarum*, 117-118.

⁷⁸ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 37.

⁷⁹ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 37.

⁸⁰ Див. *Lumen gentium*, 60-61.

Києво-Галицькі митрополити завжди тяжіли до патріархату, а користувалися патріаршими правами вже віддавна і лише несприятливі умови перешкоджали звершенню цього стремління⁸¹. Ця думка не є зовсім новою для патріарха, хоч раніше він говорив лише про постійне прагнення єдності з Римом та достатньо самостійну місцеву традицію та самоуправу Церкви, лише тут він досить ясно бачить у цьому всьому прагнення до патріархату як логічного завершення розвитку, типового для Східної Церкви уявлення про патріархат як природне для неї завершення формування, що відповідає позиції II Ватиканського собору – він допускає створення нових патріархатів там, де це природно і доречно⁸².

Розглянувши звернення до собору та проаналізувавши його еклезіологічні аспекти, перейдемо до наступних послань блаженнішого, котрі він пише за кілька років до смерті. Від цього звернення та наступних послань пройшло понад десять років, тож можливо його погляди зазнали змін.

2.4. ЕКЛЕЗИОЛОГІЯ ПАТРІАРХА У ЙОГО ПОСЛАННЯХ

2.4.1. Патріарх Йосиф про Церкву в посланнях з нагоди 90-ліття та 20-ліття від визволення із заслання

З нагоди свого 90-ліття блаженніший Патріарх Йосиф Кардинал Сліпий пише пастирське послання до духовенства і вірних УГКЦ в Україні і на поселеннях. Його метою, як зазначив сам автор, була спроба вислову «моїх поучень, піднесення на дусі і моєї любови до Вас, моє Духовне Стадо, мій дорогий український Народ, якого я є сином і якому я старався весь свій вік служити»⁸³.

⁸¹ Див. Промова Блаженнішого Йосифа на Папському Синоді 25-Х. 1969, 38.

⁸² Див. *Orientalium Ecclesiarum*, 120-121.

⁸³ Сліпий Й. Пастирське послання До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею // Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984. Львів 2003, 144.

У цьому посланні Отець і Глава Української Греко-Католицької Церкви, як і раніше, виразно називає її помісною Церквою України⁸⁴. Проте тут зустрічаємо такі слова предстоятеля: «в цей спосіб зманіфестовано також єдність нашої Української Церкви на її матірних землях і в країнах нового поселення її вірних, отже, єдність Церкви-Матері з її Дочками»⁸⁵. Для патріарха Йосифа УГКЦ на своїх «мабірних землях», тобто теренах сучасної України, виступає як Церква-Матір відносно тих її громад, що постали поза цими територіями – Дочок. Таку думку патріарх висловлює чи не вперше серед висвітлених нами його творів. Та він не вигадує щось нове, оскільки таку метафору вже висловив II Ватиканський собор⁸⁶.

Підсилює такий його погляд на Церкву, очільником якої він є, також постійний акцент на тому, що УГКЦ не лише помісна Церква, а й що вона носій української ідентичності, культури, «предківського передання»⁸⁷. Питання ж патріархату, у свою чергу, для Йосифа Сліпого є бажанням народу: «Патріархат, видіння Ваших віруючих душ, стався для Вас вже живою дійсністю. Таким він для Вас хай залишиться в майбутньому!»⁸⁸. У своїй тривалій праці над визнанням патріархату УГКЦ кардинал Сліпий, звертаючись до своєї пастви, говорить: «наш патріархат існує! [...] перед ним тільки визнання Апостольського Римського Престолу».⁸⁹ Тобто, патріархат – це не щось, що можна просто встановити, але це логічне завершення розвитку Східної Церкви, котре йде своїм шляхом незалежно від того, чи його вже визнали, чи ще ні. Цікаво, що згідно догматичної конституції про Церкву «право встановлення їх [патріархатів] зберігається за Вселенським Собором або Римським Архиєреєм»⁹⁰.

Згодом, на сторінках свого пастирського послання, Отець і Глава УГКЦ згадує ще одну, але вже звичну дійсність для Церкви – її стосунок із Пресвятою

⁸⁴ Див. Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею*, 144,145.

⁸⁵ Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею* 147.

⁸⁶ Див. *Lumen gentium*, 77.

⁸⁷ Див. Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею* 144, 148, 151.

⁸⁸ Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею* 148.

⁸⁹ Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею* 148.

⁹⁰ *Orientalium Ecclesiarum*, 121.

Богородицею. Він пише: «йдемо Вам на поміч нашими постійними молитвами до Христа Бога, Пастиря свого Стада, та до Пресвятої Богородиці, Матері Христової Церкви»⁹¹. І, знову ж таки, згадує Покров Пресвятої Богородиці, що так характерно для християнства в Україні. Образ Богородиці як матері Церкви був висловлений II Ватиканським собором⁹².

Останньою думкою патріарха Йосифа, яка буде піднята тут, є його поучення своїх вірних про любов. Адже в посланні до духовенства та вірних в Україні він представляє її не лише як головною заповіддю та найбільшою характеристикою Ісуса Христа, а і як щось більше. Патріарх говорить: «усякі непорозуміння, незгоди і спори між Вами можуть стати для молодих душ, спрагнених любові і доброго слова, причиною до байдужості, а то й непошани до релігії і до Христової Церкви, яка є образом Його любові»⁹³. Тут у патріарха ми бачимо Церкву як образ Христової любові, яку він приніс у цей світ. Щось подібного знаходимо на сторінках догматичної конституції *Lumen gentium*: «вселенське зібрання любові»⁹⁴.

Згодом у своєму посланні до духовенства та вірних з нагоди 20-ліття звільнення з заслання 9 лютого 1983 року патріарх і кардинал Йосиф Сліпий висвітлює ще одну думку про свою Церкву, яка раніше у вищерозглянутих матеріалах не зустрічалася. Він говорить про рівність Церков як одну з основних ідей в Церкві: «наша Церква стала мостом до з'єдинення Сходу зі Заходом, щоб наступило поєднання двох основоположних ідей у Христовій Церкві – вселенськості і рівності, щоб довести до повноти віри і повноти Святого Духа»⁹⁵. А можливе це тільки завдяки визнанню проголошеного патріархату, щоб «наша Церква не була притчею во язиці, а рівноправною Церквою серед святих апостольських Церков зі своїм Отцем і Главою і своїми правами»⁹⁶. Бачимо, що вже будучи близько до завершення свого земного

⁹¹ Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею*, 149.

⁹² Див. *Lumen gentium*, 106.

⁹³ Сліпий. *До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею*, 150.

⁹⁴ Див. *Lumen gentium*, 67.

⁹⁵ Сліпий Й. Пастирське послання *До духовенства і вірних з нагоди 20-ліття звільнення з заслання (1963-1983)* // *Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлина 1917-1984*. Львів 2003, 65.

⁹⁶ Сліпий. *До духовенства і вірних з нагоди 20-ліття звільнення з заслання (1963-1983)*, 65.

життя патріарх випрацював у своїх поглядах чітке уявлення про Церкву і визначив мету, якої тут на землі має досягнути Церква. У питанні патріархату блаженніший є безкомпромісним.

Розглянувши ці два послання, що їх патріарх написав за кілька років до свого відходу, перейдемо до його заповіту, що він залишив для своїх вірних та українського народу.

2.4.2. Еклезіологічна думка патріарха Йосифа в «Заповіті»

Заповіт, що був опублікований 1984 року, є підсумком усього життя та праці патріарха Йосифа кардинала Сліпого, Отця і Глави Української Греко-Католицької Церкви, який прожив повних 92 роки. Уже на самому початку заповіту предстоятель називає Церкву «Його Таємничим Тілом», тобто Христа, та виділяє любов до «рідної Української Церкви, що є повноцінною частиною вселенської християнської Родини»⁹⁷. Це, очевидно, зустрічалося вже в раніше представлених матеріалах – патріарх говорить не про Церкву єдину, як інституцію, а як про «християнську Родину».

Розповідаючи про своє прибуття на II Ватиканський Собор, блаженніший Йосиф Сліпий говорить про підняту ним справу надання його Церкві патріаршого статусу, та спершу дає своє визначення тому, що таке Собор: «Як і в минулих століттях, починаючи від Першого Апостольського Собору в Єрусалимі, Собор є збором верховних пастирів Христової Церкви, які дають свідчення віри і життя ввірених їхньому учительському і пастирському служінню Церков. Отці Собору свідчать перед Церквою і перед усім світом»⁹⁸. Таке його визначення собору дещо відрізняється від того, що він представляв у часі II Ватиканського собору, де він особливо акцентував на наслідникові Петра. Проте, напевно, він не навмисне не згадує головування папи, а лише

⁹⁷ *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого* // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984. Львів 2003, 164.

⁹⁸ *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого*, 172.

тому, що це є очевидним, оскільки у всіх попередньо проаналізованих творах він, як ми пересвідчилися, не відходив від науки II Ватиканського собору.

Повертаючись до справи патріархату, предстоятель УГКЦ дає також визначення цьому поняттю: «Патріархат Церкви – це видимий знак зрілості і самобутності помісної Церкви та могутній чинник в церковному і народному житті»⁹⁹. Оскільки Українська Церква, першоієрархом якої був Йосиф Сліпий, є помісною Церквою України, вона обов'язково має, за його словами, бути увінчана патріаршою гідністю. Це залежало не від папи чи якогось іншого патріарха, оскільки «в Східній Церкві ні Папи, ні навіть Вселенські Собори не встановлювали патріархатів окремих помісних Церков»¹⁰⁰. Набуття патріаршої гідності Східною Церквою, за словами кардинала Сліпого, «було завжди оwoчeм дозрілої християнської свідомості у Божому люді, у всіх його складових частинах, у свідомості духівництва і пастирів, причому свідомість мирян, отого духовного стада, довіреного їхньому пастирському служінню, відігравала неабияку роль»¹⁰¹. Ця думка відхиляється від твердження II Ватиканського собору, який говорить, що патріархати можуть встановлювати лише Вселенський собор або папа¹⁰².

Особливу роль у здобутті визнання Апостольським Престолом патріархату блаженніший Йосиф надає молитві за патріарха, особливо в Божественній Літургії. Він вважає, що поминання патріарха на літургіях є не лише слідуванням заклику Ісуса Христа: «просіть, і дасться вам; шукайте, і знайдете; стукайте, і відчинять вам» (Мт.7: 7). Поминання патріарха на літургіях важливе також тому, що «літургійна молитва творить основу для таких самих правно-канонічних формулювань, що стосуються самої Церкви»¹⁰³. Обрядове, а відтак в особливий спосіб літургійне життя завжди цікавило патріарха Йосифа і він завжди робив на ньому неабиякий акцент. Але з моменту, як він почав

⁹⁹ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 172.

¹⁰⁰ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 173.

¹⁰¹ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 174.

¹⁰² Див. *Orientalium Ecclesiarum*, 121.

¹⁰³ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 176.

користуватися титулом патріарха, акцент на Літургії як вияві віри віруючих дуже посилюється.

У заклику молитви за патріархат і патріарха для Української Греко-Католицької Церкви, предстоятель також заповідає українському народові робити все для Церковного з'єдинення Православної і Католицької Церков України: «разом зі змаганнями за Повноту життя нашої Церкви на початках патріархального устрою тісно в'яжуться змагання за церковне об'єднання українського народу». Пройшовши радянські табори та спостерігаючи, як народ терпить за віру в Христа, запевняє українців, що «сини і дочки Українського народу, з хрестами на своїх плечах вже з'єднані в Христі і в Його терпіннях наближаються одні до одних»¹⁰⁴. Терпіння за віру в Ісуса Христа в заповіті патріарха постає основою для церковного возз'єднання в Україні. У цих прагненнях злуки Церков патріарх бачить таке сміливе прагнення: «нас єднає спільне змагання за самобутність рідної Церкви, за її Повноту, якої видимим знаком буде єдиний Патріархат Української Церкви!»¹⁰⁵. До такого єднання східних католиків України і православних під одним патріархом Йосиф Сліпий вже закликав у своєму посланні «*Про поєднання у Христі*», яке було дано 1976 року при патріаршому соборі Святої Софії в Римі. У цьому посланні, виклавши багато, головне, історичних аргументацій, а також і інших, він підсумовує:

Це дуже відрадний об'яв, що це починають розуміти й відчувати всі віруючі України різних релігійних груп, що, об'єднавшись в одну Помісну Українську Церкву під проводом Патріарха, станемо твердиною, об яку будуть розбиватися всі ворожі удари, так релігійні, як і політичні¹⁰⁶.

Народ, тобто віряни, в еклезіології патріарха, як бачимо, на заході його життя відіграють особливу роль. За словами отця Михайлишина, подібного возз'єднання прагнув також митрополит Андрей Шептицький¹⁰⁷. Він також

¹⁰⁴ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 176.

¹⁰⁵ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого. 177.

¹⁰⁶ Сліпий Й. Послання *Про поєднання в Христі* // Гриньох І. *Послання Патріарха про поєднання в Христі*, Рим 1977, 6.

¹⁰⁷ Див. Михайлишин. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея патріархату УГКЦ*, 51.

вважав роль народу ключовою у возз'єднанні і називав це «християнський патріотизм»¹⁰⁸.

Згодом патріарх метафорично представляє себе «отут на горбі Ватиканському, неначе на скелях острова Патмосу, на яких св. Йоан Богослов, невідомий виходець із рідної землі, задивився в його видіння-одкровення...»¹⁰⁹. У своїх «видіннях» Отець і Глава УГКЦ, подібно як і автор біблійної книги Одкровення, звертається до Церков-Дочок цитатами цієї ж книги. Бачення Церков, що беруть свій початок від Київської Церкви, як Церков-Дочок, а самої Київської як Церкви-Матері вже зустрічалося в патріарха Йосифа раніше.

Заповіт патріарха Йосифа Сліпого є немовби підсумком його праці як Отця і Глави Української Католицької Церкви - так він сам її називав згідно синодального рішення єпископів¹¹⁰. Думок і настанов щодо майбутнього цілої Христової Церкви, а головно майбутнє УГКЦ тут є, певно, найбільше. Рівно ж цей документ є останнім у житті першоєрарха, як і останнім, який проаналізовано в цьому розділі.

2.5. ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ

Слідуючи аналізу та порівнянню, зробленому цьому розділі, можемо зробити висновок, що думки та погляди на Церкву, її природу, її устрій та управління фактично у всьому відповідають думкам II Ватиканського собору. Усі його твори, проповіді, промови та інтерв'ю цілковито послуговуються еклезіологією собору. Очевидно, що блаженніший Йосиф видається дуже просхідним, коли представляє у першій своїй промові до отців собору бажання встановити патріархат. Але, як ми виявили, тоді він говорить про патріархат, ймовірно, у католицькому розумінні, яке мали названі ним папи Пій IX, Лев XIII та ін., які також хотіли встановити патріархат для УГКЦ. І лише в пізніших проповідях та промовах, коли II Ватиканський собор по новому відкрив науку про Церкву та

¹⁰⁸ Див. Гриньох І. *Слуга Божий Андрей – благовісник Єдності*. Мюнхен 1961, 111-114.

¹⁰⁹ Сліпий. *Про поєднання в Христі*, 6.

¹¹⁰ Мончак І. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві* // patriyarkhat.org.ua (01.04.2023).

патріархати в ній, з'являється біль східних характер сприйняття патріархату. Проте вже ближче до свого відходу, як ми побачили, блаженніший починає трактувати помісність, а відтак патріархат у дещо відмінний від II Ватиканського собору спосіб.

Як ми побачили, в період другого етапу формування своїх еклезіологічних поглядів патріарх Йосиф застановляється та розвиває у наступні аспекти еклезіології:

1. Екуменізм.
2. Колегіальність.
3. Помісність Церкви, передовсім УГКЦ.
4. Патріархат.

Поряд зі цими новими поняттями він далі застановляється над тими, про які роздумував у період першого етапу формування своєї еклезіології. Патріарх роздумує, наскільки папа має мати звичайну владу в структурі помісної Церкви, а отже роздумує про примат папи. Патріархат лягає в основу всіх його зусиль в період соборовий та післясоборовий. Хоч екуменізм патріарх не розглядає надто активно, та все ж зроджує ідеї патріархату Української Церкви, під яким би поєдналися передовсім греко-католицька та православна Церкви України, натомість не зустрічаємо уніатизму.

Проаналізувавши еклезіологічні погляди патріарха в попередньому та цьому розділі, спробуємо детальніше та послідовніше прослідкувати зміни, які відбулися з моменту його першої участі в унійних конгресах до останнього його епістолярного здобутку – «*Заповіту*». Цю еволюцію його поглядів спробуємо проаналізувати в наступному розділі.

РОЗДІЛ 3

ЕВОЛЮЦІЯ ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО

XX століття називають «століттям еклезиології»¹. Як було з'ясовано в попередніх розділах, еклезиологічна думка патріарха Йосифа Сліпого фактично в усьому співпадала з наукою Католицької Церкви того періоду, коли він її висловлював. Та все ж вона, природно, зазнає еволюції разом із розвитком Церкви. Отець доктор Михайло Димид визначає, що першу вагому зміну його погляд на Церкву зазнає після визволення в 1963 році і далі його позиція «розвинулася в розумінні Церкви в річищі еклезиології II Ватиканського собору»². Патріарх Йосиф завжди ставився до римського архієрея, а в його особі й до всієї Церкви «з синівським смиренням»³.

Опираючись на праці патріарха Йосифа Сліпого, що ми їх розглянули в попередніх розділах, а також послуговуючись думкою отця доктора Михайла Димида, ми можемо припустити, що найкраще ділити формування еклезиологічної думки патріарха Йосифа Сліпого на два етапи: перший етап до його прибуття на II Ватиканський собор, а другий – власне, період II Ватиканського собору і післясоборовий час аж до переставлення патріарха до Вічності. Згідно такого поділу розвитку еклезиологічної думки блаженнішого патріарха в цьому розділі і буде проаналізовано її еволюцію.

¹ Говорун К. *Мета-еклезиологія: хроніки самоусвідомлення Церкви*. Б. м. 2018, 149.

² Димид М. *Херсонеське таїнство свободи*. Львів 2007, 253.

³ *Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого // Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984. Львів 2003, 174.*

3.1. ВІД УНІАТИЗМУ ДО ЕКУМЕНІЗМУ

На початку свого священничого, а згодом єпископського служіння майбутній патріарх, а тоді ще отець Йосиф Сліпий перебував під впливом Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького⁴. Його справедливо називають «найбільший подвижник єдності Христової Церкви»⁵, адже саме він був одним з перших, хто ініціював так звані унійні конгреси, на яких обговорювалося питання унії нез'єдиненої Східної Церкви із Католицькою Церквою, що було висвітлено в попередньому підрозділі. На ці конгреси митрополит відправляв Йосифа Сліпого як учасника та доповідача, як про це сам блаженніший пише в спогадах⁶.

Попри те, що, як було висвітлено вище, усі старання в справі унії Андрея Шептицького були спрямовані в сторону російського православ'я, патріарх Йосиф, як виглядає, мислив більш глобально, тож цікавився передусім Сходом як таким. У першому розділі ми дослідили, що патріарх, беручи участь в унійних з'їздах, готував різні доповіді, що стосувалися не лише Росії, але й усього Сходу: доповідь «Візантинізм», «Погляд на з'єдинені та нез'єдинені Церкви Сходу та догматичні різниці межі ними»⁷ тощо. Та, на відміну від митрополита Андрея, який, за словами отця Мирона Мирослава Михайлишина, був готовий об'єднатися з православними українцями під одним патріархатом⁸, Йосиф Сліпий, коли мав нагоду говорити з православними ієрархами, не поспішав з об'єднанням, оскільки вважав це надто серйозною справою, аби вирішити її нашвидкоруч⁹.

Як було проаналізовано в попередньому розділі, патріарх у першому періоді своєї наукової та церковної діяльності був, як і Андрей Шептицький,

⁴ Пелікан Я. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського Кардинала Йосифа Сліпого*. США-Рим-Україна 2015, 85.

⁵ Гриньох І. *Слуга Божий Андрей – благовісник Єдності*. Мюнхен 1961, 25.

⁶ Див. Сліпий Й. *Спомини* / ред. Горяча М. та Дацько І. Львів-Рим 2014, 113.

⁷ Хома І. –Музичка І. *Біографічний нарис Патріярха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 / упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003, 17-37. 25.*

⁸ Див. Михайлишин М-М. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея Патріярхату УГКЦ*. Львів 2007, 51.

⁹ Див. Сліпий. *Спомини*, 147.

дуже прихильним до церковної унії. Це зауважує отець Іван Гриньох, коментуючи проаналізовану ним статтю-звіт про Велеградський унійний конгрес «На Велеграді»¹⁰. На унійному з'їзді у Львові, який був організований патріархом Йосифом Сліпим та приурочений 300-літтю з дня переставлення митрополита Вель'ямина Рутського, патріарх, згадуючи митрополита Вель'ямина, говорить про нього як про «великого подвижника Св. Унії»¹¹, хоч через багато років у період другого етапу формування еклезіологічних поглядів буде говорити про нього, як про палкого ревнителю в справі встановлення патріархату для східних християн усієї України¹².

У справі унії для патріарха Йосифа догматична її сторона в першому періоді формування еклезіологічних поглядів була дуже важливою, як про це говорить отець Іван Гриньох¹³. Цьому підтвердженням є навіть те, що темою його докторської праці була «*Die Trinitatslehre des byzantinischen Patriarchen Photios*» (Тринітарна наука патріарха Фотія)¹⁴, а за кілька років він напише наступну працю – «*De principio spirationis in SS. Trinitate*» («Про джерело походження Духа у Пресвятій Тройці»)¹⁵.

У наступних працях першого періоду блаженніший Йосиф Сліпий також абсолютно не говорить про екуменізм. Даючи слідству СРСР відповіді на питання про зміст написання праці «*Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*», патріарх досить різко висловлюється про так званих нез'єдинених православних: «Законна християнська Церква – це католицька на чолі з законними наслідниками папами. Православ'я ж я намагаюсь показати як Церкву незаконну, розкольницьку, як таку, що відійшла від свого істинного центру і глави»¹⁶. Можливо, це було сказано «на емоціях», оскільки буквально кілька років перед тим відбувся львівський псевдособор, на

¹⁰ Гриньох І. Введення // *Твори Кир Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала Т. V*. Рим 1971, 16.

¹¹ Див. Сліпий Й. Унійний зїзд у Львові // *Твори Кир Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала Т. V*. Рим 1969, 103.

¹² Див. *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого*, 172-173.

¹³ Гриньох І. Введення // *Твори Кир Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала Т. V* / упоряд. Хома І. – Федорів Ю. Рим 1971, 16.

¹⁴ Пелікан Я. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого*, 117.

¹⁵ Див. Сліпий. *Спомини*, 116.

¹⁶ Мишанич О. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КТБ*. Київ 1993, 40.

якому УГКЦ буцімто самоліквідувалася, перейшовши під головування московського патріарха. Але таке формулювання є цілком в дусі I Ватиканського собору і прослідковується протягом всього тексту догматичної конституції *Pastor Aeternus*¹⁷.

Після визволення із радянського заслання патріарх прибув на II Ватиканський собор, який у своїй суті мав за мету зробити різні кроки задля зближення з так званим нез'єдиненим Сходом¹⁸. Блаженніший не говорив багато про екуменізм, але стара унійна риторика точно вже не зустрічається. Основним напрацюванням у цій сфері є послання патріарха Йосифа Сліпого «Про поєднання в Христі»¹⁹. Назагал, уся еклезіологія кардинала Сліпого з часом його наближення до вічності набуває виразних національних українських рис, що вже відрізняє його від отця-доктора Йосифа Сліпого до заслання і II Ватиканського собору²⁰. Тож екуменічна думка патріарха перебувала в рамках українського питання.

Головною проблемою українського народу патріарх вважає релігійну розмежованість: «Є в нас католицька і православна Церкви, євангелицькі громади й розбиті різні релігійні групи, і всі вони караються на каторгах за Христа і Христову віру. На превеликий жаль вони взаємно себе поборюють і тому не в силі об'єднати Український Нарід та перейти в протинаступі проти злих сил»²¹. На зміну мислення також частково вплинув, як бачимо з його слів, особистий досвід терпіння за Христову віру.

За приклад патріарх ставить митрополитів Велямина Рутського і Петра Могили, які прагнули об'єднатися, утворивши Український патріархат²². Натомість, як вже згадували вище, до звільнення із заслання блаженніший у постаті митрополита Велямина бачив поборника «Святої Унії»²³. Якщо в часі першого етапу формування своїх еклезіологічних поглядів патріарх не

¹⁷ Див. Пий ІХ. Догматическая конституция *Pastor Aeternus* // www.catholic.uz (28.05.2023).

¹⁸ Див. Сапеляк А. *Українська Церква на II Ватиканському Соборі*. Рим 1967, 8.

¹⁹ Сліпий Й. *Послання Про поєднання в Христі* // Гриньох І. *Послання Патріярха Йосифа про поєднання в Христі*, Рим 1977, 3-6.

²⁰ Див. Димид. *Херсонеське таїнство свободи*, 253.

²¹ Сліпий. *Про поєднання в Христі*, 4.

²² Див. Сліпий. *Про поєднання в Христі*, 4.

²³ Див. Сліпий. *Унійний зїзд у Львові*, 104.

поспішав об'єднуватися, адже серйозною перешкодою для нього були догматичні розбіжності²⁴, то тепер він говорить:

Так само й тепер відбулася сердечна стріча при великому здвизі Православних у Бавнд Бруку з Митрополитом Йоаном Теодоровичем. Там впали тоді великі слова: ми такі православні, як ви католики! Це правда, і совісні студії виказують, що нема догматичних чи обрядових різниць. Нам треба всім стати на київській прадідній традиції, а не підлягати російській синодальщині й тим подібним впливам²⁵.

Очевидно, що особисто дослідивши догматичні аспекти об'єднання та відбувши II Вселенський собор блаженніший такі слова говорить з переконанням. Тож, якщо раніше для Йосифа Сліпого причини розколу християн в Україні перебували в догматичній площині, то тепер він говорить: «Здаймо собі раз справу, скільки хитрости вживають наші вороги, щоб піддержати розлам і роз'єднання між нашими Церквами»²⁶. Тож тепер одними з перших площин для об'єднання є спільний переклад літургійних текстів та Святого Письма²⁷.

На завершення свого життя патріарх у «Заповіті» репрезентує сформоване бачення екуменізму, котре, знову ж таки, було зосереджене на Україні. Він висловлює думки, подібні до тих, що помістив у посланні «Про поєднання у Христі». Він говорить: «Київський Патріархат мав бути, і з певністю став би ним, рятунком церковної єдності у Вселенській Христовій Церкві і рятунком нашої української, церковної і національної єдності»²⁸. Наприкінці життя майбутню єдність Церкви в Україні патріарх бачить дуже ясно і близько. Заборолом цієї єдності вважає спільний патріархат. Це дуже відрізняється від ранніх позицій блаженнішого, у яких він демонстрував глобальніше мислення та цікавився всім Сходом чи принаймні Східною Європою, а не тільки рамками України.

Як ми вияснили, догматичне питання для патріарха було дуже важливим у площинах діалогу та возз'єднання Церков. Цікаво, як, змінюючи думку про

²⁴ Див. Сліпий Й. *На Велеграді // Твори Кири Йосифа Верховного Архiepіскопа і Кардинала* Т. V. Рим 1971, 77.

²⁵ *Про поєднання в Христі*, 5.

²⁶ *Про поєднання в Христі*, 5.

²⁷ Див. *Про поєднання в Христі*, 5.

²⁸ *Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого*, 173.

стосунки між Католицькою та Православною і всіма іншими християнськими спільнотами. Йосиф Сліпий змінив свою думку щодо цих питань, зокрема, про примат папи та колегіальність, яка так притаманна Сходові?

3.2. ПРИМАТ ПАПИ ТА КОЛЕГІАЛЬНІСТЬ

Знаємо, що патріарх Йосиф Сліпий здобував богословську освіту в той період історії, коли система богословської освіти в Католицькій Церкві була неосхоластичною²⁹. Як уже було сказано вище, спричинено це зокрема тим, що Католицька Церква, намагаючись боротися з раціоналізмом та позитивізмом, що ширився в XIX – на початку XX століття, розвинула на противагу їм, саме неосхоластику, яку ще називали неотомізмом³⁰. Ця богословська система мала за мету продовжити середньовічну богословську науку, враховуючи зміни в Церкві, та пристосовуючи її розвиток під виклики часу. На думку Кирила Говоруна, вона набула ледь не офіційного статусу в Католицькій Церкві³¹, оскільки папа Лев XIII у своїй енцикліці *Aeterni Patris* у 1879 році присвячує їй підзаголовок з подальшим роз'ясненням, називаючи її усталеною християнською філософією в традиції святого Томи Аквінського³².

Очевидно, що як і попередньо проаналізоване питання уніатизму, питання примату папи ставилося якщо не на всіх, та на абсолютній більшості унійних з'їздів і були предметом серйозних дискусій³³. Як зазначає у своїй передмові до творів патріарха Йосифа Сліпого отець Іван Гриньох, блаженніший «найбільше зацікавлений богословсько-догматичною сторінкою унійного питання»³⁴.

На допиті в часі другого арешту, причиною якого були його численні послання та передусім праця «Погляд на догматичні та історичні основи Греко-

²⁹ Див. Пелікан. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського Кардинала Йосифа Сліпого*, 73.

³⁰ Див. Говорун. *Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви*, 139.

³¹ Див. Говорун. *Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви*, 140.

³² Див. Папа Лев XIII. Енцикліка *Aeterni Patris* // www.vatican.va (22.05.2023)

³³ Сліпий. *На Велеграді*, 71-73.

³⁴ Гриньох. *Введення* Т. V, 16.

Католицької Церкви на Україні», патріархові ставили питання про зміст та мету написання цієї праці. Йосиф Сліпий відповів на це так:

Центром вселенської Церкви був Рим, бо в Римі знаходився апостол Петро, який згідно біблійної науки був найвірнішим учнем і наслідником Ісуса Христа. В цій роботі я хотів довести, що законний центр християнства – це був і є Рим, що законна християнська Церква – це католицька на чолі з законними наслідниками папами³⁵.

Як впливає з відповіді патріарха, для нього багато важить першість папи, що й не дивно, оскільки, за великим рахунком, усі 18 років ув'язнення патріарх відсидів через відмову зректися вірності римському архієреєві³⁶. Тож і у своїй праці, яку він написав на «замовлення» радянської влади, блаженніший говорить, що запорукою єдності Церкви є апостол Петро, а відтак його наслідники³⁷, і це є співзвучним, як ми з'ясували вище, з думками I Ватиканського собору.

У свою чергу, теми колегіальності патріарх фактично вперше торкається, коли стикається з проблемою псевдособору 1946 року. У своєму посланні 1953 року «Наша Церква» блаженніший Йосиф висвітлює історію Церкви і намагається духовенству та вірним роз'яснити походження соборів та соборного управління Церквою, починаючи з Апостольського собору в Єрусалимі і завершуючи соборами, що їх ієрархія проводила на теренах сучасної України³⁸. Це перша ситуація, коли патріарх торкається теми помісних соборів, а не лише вселенських.

Перед участю в II Ватиканському соборі патріарх Йосиф Сліпий дає інтерв'ю італійському телебаченню, де представляє своє бачення колегіальності та верховенства папи. Він говорить: «Юрисдикція в Церкві “non est collegialis” (“не є збірною”), тобто зложеною збірно з юрисдикції Папи і з юрисдикції всіх Єпископів світу: зовсім ні. Юрисдикція Папи є верховною, а їй підчинена

³⁵ Мишанич. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*, 41.

³⁶ Див. Сліпий. *Спомини*, 159.

³⁷ Див. Сліпий Й. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні // Богослов'я* 56 (1992), 5.

³⁸ Патріарх Йосиф. *Пастирське послання до духовенства і вірних Наша Церква // Слово Патріарха Йосифа Документи. Матеріали. Світлина 1917-1984*. Львів 2003, 100-102.

юрисдикція Єпископів, так як Апостоли були підчинені св. Петрові»³⁹. Як уже було з'ясовано в першому розділі, патріарх не говорить нічого нового.

Та з приїздом на собор Йосиф Сліпий починає, як висвітлено в першому підрозділі другого розділу, ледь не в-першу чергу збирати українських єпископів на синоди, які сприймали спершу радше як єпископські конференції. Бачимо, що тут починають змінюватися його думки. Проте у своїй першій промові говорить таке: «Стисло кажучи, єпископи не становлять “колегії”, тому що “колегія” спирається на юридичній та моральній правосильності»⁴⁰. Але поряд з тим зазначає:

З другого боку, єпископи посідають повноту Тайни священства й, відносно цього, як було сказано, Папа є єпископом так, як другі єпископи. Єпископи, як сказано, одержують владу через Тайну висвячення для помісних Церков, але одночасно ця влада до певної міри відноситься до Вселенської Церкви [...] Отже, ясно, що влада Папи та всіх єпископів збігається в Соборі⁴¹.

Складно з цих слів висувати, чи думка патріярха зазнає зміни, оскільки раніше він фактично не висловлювався про колегіальність. Про непомильність папи патріарх говорить коротко, виводячи її з необхідності непомильності Церкви⁴², та про примат як такий говорить не багато, лиш те, що «через вибір Папа одержує спеціальне післанництво і в дійсності найвище у відношенні до всієї Церкви»⁴³.

У післясоборовий період патріарх починає перейматися головним чином становищем своєї Церкви та її місцем у Католицькій Церкві. Тож і погляд на колегіальність і примат папи Йосиф Сліпий вибудовує в цьому світлі⁴⁴. Патріарх усе більше зосереджується на самостійності УГКЦ, головно в її управлінні. Уже на папському синоді 1969 року він висловлює думку, що папа не має потреби втручатися в найменші справи помісної Церкви з рації, оскільки

³⁹ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII. Рим 1981, 81.

⁴⁰ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі / перекл. з лат. Борисюк М. // Патріярхат. Греко-Католицьке аналітичне видання patriyarkhat.org.ua (20.03.2023).

⁴¹ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴² Див. Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴³ Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.

⁴⁴ Див. Димид. Херсонське таїнство свободи, 253.

вона сама знає, як керуватися в тій чи іншій ситуації⁴⁵. А незабаром у листі до папської комісії пише, що римський архієрей мусить бути завжди готовий допомогти та втрутитись у складних ситуаціях у справи помісної Церкви, але назагал не має бути жодним чином органом звичайної адміністрації будь-якої Східної Церкви⁴⁶. Для патріарха в останні роки його життя, як ми бачимо, влада понтифіка стає справді вселенською, а не звичайною працею в структурі помісної Церкви, тим самим ставиться все більший акцент на колегіальності.

Тож як бачимо, що в питанні про примат папи відбуваються невеликі зміни, тоді як в питанні колегіальності відбулася значніша еволюція. І, як і в попередньому питанні уніатизму та екуменізму, тут думка патріарха також переживає зміну аж після приїзду на II Ватиканський собор.

3.3. ВІД ОБРЯДУ ДО ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ

Якщо ж говорити про обряд, то він фігурував у творах патріарха Йосифа Сліпого досить довго, навіть у часи, коли його еклезіологічна думка вже зазнала змін, він, задля вірних, продовжує порушувати це питання.

Як зауважує отець Іван Гриньох, у першому періоді, як справжній, у тогочасному розумінні, священник східного обряду, він різко виступав проти того, аби східний обряд хоч як-небудь був латинізований⁴⁷. З цієї ж рації, будучи ще молодим священником, Йосиф Сліпий досліджує питання Візантинізму як культурного явища, який, за його ж словами, серед тодішніх західних богословів мав не найкращу славу⁴⁸. Досліджує патріарх питання візантинізму з позиції розуміння того, що обряд походить з культури, в якій він витворився, і без цього контексту він може бути незрозумілим.

⁴⁵ Див. Сліпий Й. *Промова на Папському Синоді 25-X.1969 // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа* Т. XIII. Рим 1983, 37.

⁴⁶ Сліпий Й. *Лист до кардинала Парекатіла, Президента Папської комісії для ревізії Канонічного Права для Східних Церков // Твори Патріарха і Кардинала Йосифа* Т. XIV. Рим 1989, 299.

⁴⁷ Див. Гриньох. *Введення* Т. V, 28.

⁴⁸ Див. Гриньох І. *Введення // Твори Кир Йосифа Верховного Архиспископа і Кардинала* Т. II. Рим 1969, 12.

Церкву блаженніший розглядає як всесвітню, понаднаціональну і понадкультурну дійсність, а католицизм універсальною та трансцендентальною дійсністю. Це прослідковується в його доповіді «Візантинізм»⁴⁹, це зауважує і отець Іван Гриньох⁵⁰.

У всіх творах, включно аж із працею «*Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*», патріарх говорить про Церкву строго в Католицькому розумінні. Знову ж таки, наведемо для підтвердження цих слів його відповідь під час слідчого процесу в часі другого арешту: «Я в своїй історії описую, що на землях Київської Русі і східних слов'ян здавна, ще до появи православ'я, існувала вселенська Церква, яка підпорядковувалася Римові. Центром вселенської Церкви був Рим»⁵¹.

У самій же праці патріарх, торкаючись теми помісності, пише таке: «Назвати християнство руським не має смислу, бо віра була одна з Римом і Візантією, організація була Христова і апостольська, обряд з Константинополя, а сама мова, на якій відбувались відправи і проповіді, не робить його руським, своєрідним і специфічним»⁵². Виглядає, що вживаючи термін Церква, патріарх має на увазі обряд, оскільки спершу говорить «Церква на Україні», а опісля – «Щоправда, обряд на Русі», уживаючи їх ніби як синоніми⁵³.

Аналізуючи цю працю блаженнішого патріарха Йосифа, отець-доктор Михайло Димид вважає її радше апологетичною, оскільки метою написання була чи не єдина можливість предстоятеля УГКЦ докладно викласти для радянської влади, чому його Церква є законною і, більше того, має право на існування⁵⁴. Та все ж варто зауважити, що такі його погляди на Церкву, її устрій тощо не суперечать його поглядам, що були викладені на папері без тиску чи то радянської, чи будь-якої іншої влади. Михайло Димид у своїй книзі припускає, що патріарх навмисне дуже однобоко висвітлив погляд на догматичні та

⁴⁹ Сліпий Й. *Візантинізм* // *Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала* Т. II. Рим 1969, 103.

⁵⁰ Див. Гриньох. *Введення* Т. II, 13.

⁵¹ Мишанич. *Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*, 40.

⁵² Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 28.

⁵³ Див. Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 28.

⁵⁴ Див. Димид. *Херсонеське таїнство свободи*, 252.

історичні основи Греко-Католицької Церкви в Україні⁵⁵, та все ж у творах, що він писав та публікував раніше, що їх ми розглянули вище в цьому підрозділі, а також в першому розділі, ми не зустрічаємо того іншого боку.

Якщо ще перед II Ватиканським собором, в інтерв'ю Йосиф Сліпий говорить, що не може бути жодної автономії, оскільки Церква Христова є понаднаціональною⁵⁶, то вже під час першої своєї промови він декілька разів вживає поняття «помісна Церква»⁵⁷. Кардинал Сліпий піднімає і питання обряду в зверненні до монахинь, закликаючи його не соромитися,⁵⁸ але це, як виглядає, тільки з пастирської второпності, оскільки цього вимагало положення слухачів.

Патріярх мав хороше уявлення історичного підґрунтя помісності своєї Церкви, оскільки за плечима мав колосальний досвід в написанні праці *«Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»*, а згодом п'ятитомника *«Історія вселенської Церкви на Україні»*. Цим він, зокрема користується під час першого звернення на II Ватиканському соборі⁵⁹. Для нього УГКЦ не мала моменту в історії, де б тяглість її традиції, апостольського спадкоємства обірвалася. Говорячи про давність своєї Церкви, він цілком аргументовано виводить її від апостола Андрея Первозваного⁶⁰.

З часом патріярх усе більше замислюється над самотійністю Церкви і сповненням цієї самотійності та самотійності в патріярхаті: «Патріярхат Церкви – це видимий знак зрілості і самотійності помісної Церкви та могутній чинник в церковному і народному житті»⁶¹. Цікаво, що на завершення свого життя, у «Заповіті», блаженніший Йосиф говорить про неї не лише як про помісну Церкву, а і як про Церкву-Матір, що має своїх дочок – Церкви в діаспорі.

⁵⁵ Див. Димид. *Херсонеське таїнство свободи*, 252-253.

⁵⁶ Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійській телебаченні, 81.

⁵⁷ Див. *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого*, 172, 173.

⁵⁸ Сліпий Й. *Проповідь у хрестопоклонну неділю в каплиці сестер Служебниць на Вія Кассія (Рим) // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII. Рим 1981, 36.*

⁵⁹ Сліпий. *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі.*

⁶⁰ Див. Сліпий. *Промова на Папському Синоді 25-Х.1969*, 37.

⁶¹ *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого*, 173.

Як ми щойно висвітлили, у питанні помісності Церкви патріарх також еволюціонує, як і в інших питаннях, головню з прибуттям на II Ватиканський собор. У питанні помісності Церкви думка патріарха зазнала великих змін: від представлення її швидше як обряду в Католицькій Церкві до самотності та помісності. Та питання помісності тісно переплітається в патріарха з питанням патріархату. Цікаво, як розвивається його думка в цій царині?

3.4. ПАТРІАРХАТ

Питання патріархату в еклезіологічній думці блаженнішого Йосифа взагалі не фігурувало до першого виступу на II Ватиканському соборі 1963 року. Єдиний раз, коли він торкається теми патріархату та патріарха, з'ясовуючи зміст та походження цього явища, ми знаходимо в його праці *«Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні»*. Тут він в дуже стислий спосіб пояснює, що «патріархати – це церкви більших столичних городів, державних і національних осередків основані апостолами, що далше закладали кругом себе нові епархії і мали над ними зверхність»⁶², а патріарша влада, зосереджена в руках одного єпископа «є церковної установи»⁶³.

Як уже було згадано, справа про патріархат для УГКЦ існує давно, ще з часів папи Григорія XVI, який запропонував створення патріархату в межах Австро-Угорської імперії⁶⁴. Над його встановленням працював також і митрополит Андрей⁶⁵, попередник Йосифа Сліпого на митрополичому престолі, котрий мав великий вплив на майбутнього патріарха. Та все ж у перший період формування своєї еклезіологічної думки він не лише не говорить про помісність, а й не вживає терміну патріархат, натомість майже завжди окреслює Східну Церкву в лоні Католицької словом обряд⁶⁶.

⁶² Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 12.

⁶³ Сліпий. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні*, 12.

⁶⁴ Див. Михайлишин. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея патріархату УГКЦ*, 49.

⁶⁵ Див. Михайлишин. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея патріархату УГКЦ*, 50-51.

⁶⁶ Гриньох І. *Введення* Т. V, 14.

Теми патріархату і, відповідно, особи патріарха Йосиф Сліпий починає торкатися виключно після його визволення із заслання, тобто з прибуттям на II Ватиканський собор, котрий значно реорганізував Католицьку Церкву та дав багато напрямків для переосмислення. Під час першої промови на II Ватиканському соборі 11 жовтня 1963 року блаженніший Йосиф піднімає справу патріархату такими словами:

Я в імені всієї нашої Церкви гаряче прошу, щоб цей Священний Собор зволив піднести наш головний Києво-Галицький Митрополичий Престол до патріархальної гідності і нарешті завершив великі намагання Вселенських Архиєреїв Урбана VIII, Григорія XVI, Пія IX та Лева XIII за створення цього патріархату. Це причиниться у великій мірі до зміцнення Католицької Церкви на Сході, не тільки серед католиків, але також серед православних⁶⁷.

Бачимо, що говорячи про патріархат, блаженніший посилається на ряд понтифіків, котрі мали подібні прагнення⁶⁸. Але потрібно розуміти, що патріархат в розумінні Католицької Церкви не був тим, яким згодом представив його II Ватиканський собор⁶⁹. Зрештою незадовго до виголошення промови патріарх дає інтерв'ю для італійського телебачення, в якому говорить: «Ісус Христос оснував єдину універсальну Церкву під проводом єдиного Видимого Пастиря, не має місця на якусь західну чи східну автономію»⁷⁰. Ці слова показують, що блаженніший, можливо, зовсім в іншому контексті розуміє патріархат.

З плином часу погляд блаженнішого змінюється. Промовляючи на папському синоді 1969 року, він виділяє кілька причин для встановлення патріархату УГКЦ:

1. Окремі помісні Церкви краще знають себе і тому, з природи речі, можуть краще орієнтуватися, як саме треба керувати своїм життям⁷¹;
2. Давня історія УГКЦ, яку він виводить ще від апостола Андрея Первозваного⁷².

⁶⁷ Сліпий. *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі*.

⁶⁸ Див. Михайлишин. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея Патріархату УГКЦ*, 49-50.

⁶⁹ Див. Сапеляк. *Українська Церква на II ватиканському Соборі*, 222.

⁷⁰ *Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійським телебаченні*, 81.

⁷¹ Див. Сліпий. *Промова на Папському Синоді 25-Х.1969*, 37.

3. Очільники УГКЦ завжди користувалися патріаршими правами, лише невідповідні обставини не дозволяли їм завершити патріархальний розвиток Церкви⁷³.

Відвідуючи Сполучені Штати Америки, патріарх Йосиф Сліпий у 1973 році дає інтерв'ю для *NC News Service*, де коментує приватні нещодавні аудієнції з папою Павлом VI. Він висловлює свої палкі очікування щодо визнання УГКЦ патріаршою Церквою, котрі можливі одразу після вирішення справ Ватикану та Москви⁷⁴. Поряд з тим, критикуючи «миротворців», які намагаються уникати питання свободи віросповідання УГКЦ та її прав на тлі ватикансько-московських стосунків, торкає питання єдності Церкви. Він говорить, що Церква єдина за догмою, але не за формою, отож і непорозуміння між українськими єпископами та Ватиканом є швидше не в межах догматичних питань Церкви, а радше адміністративних⁷⁵.

Згодом єпископи УГКЦ на VI Синоді 19–24 листопада 1973 року, який очолював патріарх Йосиф, затвердять «Патріархальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви»⁷⁶, який твердить, що патріарху «юрисдикційно підлягають всі митрополити, архієпископи та єпископи, як у межах України так і поза нею, тобто по всіх країнах українського поселення»⁷⁷. З інтерв'ю та рішень синоду, котрий очолював патріарх Йосиф, стає зрозумілим, що для таких кроків, можливо, однією з причин було невдоволення діями Ватикану. Цими обурливими діями була політика Ватикану, який взяв курс на зближення з РПЦ, і в цьому контексті питання патріархату блокувала російська Церква⁷⁸.

Можливо саме з цієї причини патріарх Йосиф усе більше замислюється про те, наскільки Помісна Церква має бути автономною. Виглядає, що з

⁷² Див. Сліпий. *Промова на Папському Синоді 25-X.1969*, 37.

⁷³ Див. Сліпий. *Промова на Папському Синоді 25-X.1969*, 38.

⁷⁴ Див. Сліпий Й. Інтерв'ю *Moscow, Rome and Cardinal Slipuj: hope for the future* від 6.05.1973 / інтерв'юер NC News Service // *Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIII*. Рим 1983, 221.

⁷⁵ Див. Сліпий. Інтерв'ю від 6.05.1973, 222.

⁷⁶ Див. *Патріярхальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви* // *Благовісник* (1974) кн.3, 5.

⁷⁷ *Патріярхальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви*, 11.

⁷⁸ Див. Біланюк П. *За самопроголошення Українського Києво-Галицького Патріярхату*. Торонто-Чікаго 1970, 26-36.

кожним роком наближення патріарха до вічності він усе більше концентрується на УГКЦ та українському народі. Він часто називає себе сином українського народу: «Молюся за вас, моє Духовне стадо, і за весь Український народ, якого я є сином і якому я намагався ввесь свій вік служити»⁷⁹. Тож отримавши відмову від Ватикану в справі встановлення патріархату УГКЦ, блаженніший більше досліджує історію постанов патріархатів і тому, ймовірно, починаючи з 1975 року починає підписуватися «патріарх і кардинал»⁸⁰. А пояснення цьому знаходимо в його заповіті: «В Східній Церкві ні Папи, ні навіть Вселенські Собори не встановлювали патріархатів окремих помісних Церков»⁸¹. Після провалу отримання патріархату «згори», патріарх іде шляхом «знизу»: «Патріархат, видіння вашої віруючої душі, став для вас живою дійсністю!»⁸². Блаженніший Йосиф надає велику роль прагненням вірних у справі встановлення патріархату. Більше того, Йосиф Сліпий бажає об'єднання Православної та Греко-Католицької Церков в одному патріархаті⁸³.

Отож бачимо, що питання патріархату в еkleзіологічних поглядах хоч спершу, до моменту прибуття на II Ватиканський собор, не було предметом роздумів, то вже в першому зверненні до отців собору Йосиф Сліпий чітко ставить питання патріархату. З того моменту, як бачимо, його погляд на необхідність патріархату для УГКЦ лише кріпне, а з відмовою папи надати патріархат починає глибше досліджувати цю церковну традицію. В останні роки життя блаженніший, як було висвітлено вище, чітко говорить про те, що патріархат не може встановлюватися ніким, оскільки є природним завершенням розвитку Східної Церкви.

⁷⁹ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 163.

⁸⁰ Див. Сорокін М. *Патріархат УГКЦ: між Ватиканом і Москвою* // www.istpravda.com.ua (22.05.2023).

⁸¹ Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 173.

⁸² Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 176.

⁸³ Див. Заповіт Патріарха Йосифа Сліпого, 177.

3.5 ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ

Отже, розглядаючи зміну еклезіологічної думки патріарха Йосифа Сліпого, ми побачили, як міняється його думка. До уваги взяли кілька основних точок, аби прослідкувати зміни, що відбуваються. Ми прослідкували, що з початком другого етапу еволюції його еклезіологічних поглядів у всіх їхніх аспектах починає фігурувати питання УГКЦ та її місця в Христовій Церкві. У підсумку було виявлено, що найбільшій зміні в його поглядах зазнало питання помісності церкви, а головно патріархату. Натомість питання примату папи патріарх не сміє підважувати. Лише в дозволених рамках роздумує, наскільки папа має втручатися в життя помісних Церков, котрі, як він висловлюється в другий період свого формування своїх позицій, мають управлятися синодально/колегіально.

Питання універсальності Церкви із, швидше, інституційного розуміння в першому етапі переходить у розуміння виключно догматичне, а відтак, природне і надприродне в другому. З цієї рації питання Церкви як обряду у Вселенській Церкві зовсім зникає з еклезіології патріарха та переходить у розуміння її як помісної Церкви. Подібної зміни зазнає також і його унійне мислення в першому етапі. Воно з настанням II Ватиканського собору переростає у задеклароване ним екуменічне. Як і в попередніх питаннях, Йосиф Сліпий як Отець і Глава УГКЦ дивиться на цей аспект життя Церкви крізь призму своєї національності і тому основні екуменічні пориви, як ми показали, були спрямовані на об'єднання Церков України в один Український патріархат.

Отже, еклезіологічна думка патріарха фактично і не виходить за рамки постанов II Ватиканського собору та розвивається в їхньому руслі. Але це не перекреслює факту, що патріарх активно працює над своїми еклезіологічними поглядами протягом усього життя. Головним рушієм є становище його Церкви як обряду в Католицькій Церкві і боротьба за акцептацію Сходу, то в другому головним рушієм є складне становище УГКЦ та українського народу на світовій арені.

ВИСНОВОК

Під час написання даної магістерської роботи ми досліджували ті питання та правдивість гіпотези, які було висунуто у вступі до цієї роботи. У першу чергу важливо було зрозуміти, яку саме еклезіологічну думку мав блаженніший патріарх Йосиф Сліпий протягом свого священничого, єпископського служіння, а згодом служіння в ролі глави УГКЦ. Безпосередньо на основі його праць ми висвітлили погляди блаженнішого на Церкву. Паралельно висвітленню ми також провели аналіз еклезіологічних думок у його творах та порівняли їх із папськими енцикліками, апостольськими листами, а також документами I та II Ватиканського собору, котрі торкаються науки про Церкву.

Напочатку першого та другого розділу даної магістерської праці ми панорамно дослідили основні моменти його біографії та обставини, в котрих формувався патріарх Йосиф, а з ним і його еклезіологічні погляди. Було виявлено, що він навчався в університеті в Інсбруці, котрим опікувалися отці єзуїти, а освіту мав неосхоластичну, що була на той час у статусі «офіційної» в Католицькій Церкві. Висвітлили також те, що політична ситуація за життя патріарха була дуже напруженою: розвиток націоналізму, пориви української нації до незалежності, падіння імперій як результат Першої світової війни та Друга світова війна як результат протистояння передусім націоналізму та комунізму. Україна була поневолена СРСР, а УГКЦ піддана жорстоким переслідуванням та негласній забороні в Радянському Союзі. Серед непевних обставин формувався як особистість та богослов патріарх Йосиф. Як він сам казав під час допиту, він був патріотом свого народу, а тому згодом це вплинуло на його еклезіологічні погляди та спрямовувало їх передовсім на українське питання.

В першому розділі ми проаналізували еклезіологію патріарха Йосифа на основі його епістолярної спадщини. Головні теми еклезіології, котрі досліджує та про котрі роздумує патріарх Йосиф в дособоровий період, є такими:

1. Уніатизм.
2. Примат папи.
3. Обряд.

На першому етапі формування своїх поглядів на Церкву блаженніший Йосиф Сліпий, у дусі прихильності папи Лева XIII до Східних Церков та наголошенні на їх гідності, бере активну участь в унійних з'їздах та досліджує візантинізм як домінуючу культуру Сходу. Ми побачили, що іноді цитати з його доповідей, часами ледь не слово в слово, передають зміст тих чи інших енциклік понтифіків. Він мало говорить про окремі національні Церкви чи такі, що окреслені кордонами держави, а якщо і говорить, то передусім як про обряди в єдиній універсальній Церкві, що є містичним Тілом Христовим, як про неї говорив папа Пій XII. Як видно із епістолярного доробку патріарха, він справді з цікавістю слідкував за дебатами, що відбувалися під час унійних з'їздів, зокрема виокреслював головні перепони до єдності. Досліджував також унійні та не унійні Церкви Сходу, вияснюючи догматичні різниці між ними. У першенстві папи, котрий має повноту учительської та адміністративної влади, бачив основну перепону до єдності Церкви, проте аж ніяк не намагався її критикувати. Як ще більший доказ визнання першенства папи, як було висвітлено, є, поза сумнівом, його 18-ти річне ув'язнення, причиною якого була відмова зректися його першості.

Натомість з прибуттям на другу сесію II Ватиканського собору у його промовах/проповідях/посланнях, з'являються поняття помісності Церкви, колегіальності та патріархату, а також екуменізму, що ми і розглянули у другому розділі даного дослідження. Ці нові поняття, котрі починає вживати патріарх, абсолютно не суперечать, але навпаки, відображають зміну думки Католицької Церкви про саму себе, що відбулася на II Ватиканському соборі.

Запорукою єдності Церкви для Йосифа Сліпого є Пресвята Євхаристія, про що він говорив на євхаристійних конгресах, а також видимий глава Церкви – Папа Римський. У післясоборовий період він називає Церкву матір'ю, образом любові, Царством Божим і т.д., що відображає науку про образи Церкви догматичної конституції II Ватиканського собору *Lumen Gentium*. Єдиний еклезіологічний аспект, якого ми не зустрічаємо в документах собору, є його переконання, що патріархат не може встановити Вселенський собор чи папа, а лише визнати, оскільки патріархат є природним завершенням формування Східної Церкви.

У третьому розділі даної магістерської роботи, ми перейшли до дослідження еволюції, що відбулася в його еклезіологічних поглядах. Як було виявлено, зміни відбуваються передовсім в наступних напрямках:

1. Від уніатизму до екуменізму.
2. Примат папи та колегіальність.
3. Від обряду до помісної Церкви.
4. І патріархат, як результат попередніх змін.

Починаючи від першої промови блаженніший вживає поняття помісної Церкви, досить детально виявляє науку про примат Папи та колегіальність. Тема колегіальності у нього вже зустрічалася раніше і цього разу патріарх таки не говорить нічого особливо нового. Та зміну підкреслюють його дії: одразу після прибуття на собор патріарх починає збирати на конференції, які за своїм способом проведення були радше синодами, єпископів УГКЦ, котрі були присутні на соборі. З року в рік патріарх починає що раз то більше акцентувати на синодальності та все ближче до свого переставлення відкрито виловлює думку, що помісна Церква має сама керуватися, а папа, натомість, не має мати звичайної адміністративної влади в такій Церкві. Першість папи та єдність Церков із ним є природною та надприродною, а тому, як він вважає, про це не варто говорити докладно.

На першому етапі формування еклезіологічної дуки Йосиф Сліпий активно досліджує обряди та культуру Східних Церков, передовсім візантинізм. Церкву вважає понаднаціональною, понаддержавною, тобто універсальною. У його епістолярному доробку цього періоду поняття Церкви та обряду часами відверто вживаються як взаємозамінні. Згодом, на другому етапі, патріарх ясно говорить про помісність вже з першого звернення на II Ватиканському соборі. Історична тяглість від апостола Андрея Первозванного на цьому етапі починає грати для нього дуже важливу роль. Як ми представили, це, напевно, зумовлено тим, що в час заслання патріарх активно досліджує історію Церкви в Україні. З часом ці думки розвиваються з виразним українським акцентом, що природно, оскільки він був главою УГКЦ. Патріарх чітко акцентує на її помісності та прагне встановлення для неї патріархату настільки, що після відмови папи Павла VI надати патріархат для його Церкви він глибше досліджує цю традицію у Східних Церквах і дійшовши висновку, що жоден патріархат не було встановлено Вселенським собором чи папою, але був природнім завершенням формування помісної Церкви, починає підписуватися «патріарх і кардинал», тим самим ніби проголосивши його. Було припущено, що індикатором такого розвитку думки в цьому руслі була ватиканська *ostpolitik*, в рамках якої УГКЦ часто знецінювалася. Ближче до завершення життя блаженніший відверто пише, що патріархат зміцнив та об'єднав би український народ. У цій роботі це стало ще одним доказом того, що його вболівання над українським народом в його еклезіології грало що раз то більш вирішальну роль.

Нарешті, у першому періоді патріарх дуже активно працював у справі уніатизму, називав унію святою. Це підтверджує також той факт, що він брав активну участь ледь не у всіх унійних з'їздах і навіть сам організував один такий з'їзд. Після приїзду на II Ватиканський собор Йосиф Сліпий взагалі не вживає терміну «унія», але і про екуменізм пише/говорить не багато. Найяскравіше блаженніший розкриває цей аспект своєї еклезіологічної думки ближче до завершення свого життя. Він закликає всіх християн українського

народу, а головню католицьких та православних, до об'єднання в одному патріархаті Української Церкви. Як ми висвітлили, тут також українське питання грає велику роль. Частково на екуменічну думку блаженнішого вплинув також досвід заслання через релігійні переконання та відмову зректисся папи, адже в своєму «*Заповіті*» пише, що всі, хто терпів за віру в Христа, вже є поєднані у Ньому.

Підсумовуючи, на підставі аналізу безпосередньо епістолярної спадщини патріарха Йосифа Сліпого, порівняння його еклезіологічних поглядів із папськими енцикліками, апостольськими листами, документами I та II Ватиканського соборів можемо ствердити, що гіпотеза, висловлена у вступі до даної магістерської роботи, була підтверджена: формування його еклезіологічних поглядів справді можна розбити на два етапи, оскільки думка змінюється тоді, коли змінюється і наука Католицької Церкви. Єдиним винятком виявилось його розвинута думка про патріархат та його встановлення. Дане дослідження показало, що богословська спадщина патріарха Йосифа потребує значно глибшого дослідження. Оскільки дана магістерська робота є панорамним дослідженням еклезіології блаженнішого Йосифа, вона не відповідає на більш детальні запитання, котрі можуть виникати в часі її прочитання. Рівно ж не є достатньо дослідженим його вплив на II Ватиканський собор, не перекладені значна частина його звернень до папських синодів, в яких міститься не одна богословська думка блаженнішого. Це все робить його менш доступним для дослідження та пізнання. Тож це дослідження, відповівши на питання та завдання, поставлені у вступі, виявило також і проблематику, котра потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту* / перекл. з єврейської, арамейської та грецької Хоменко І. Львів 2015.
2. Іван XIII. Апостольський лист *Magnifici eventus* // www.vatican.va (19.05.2023).
3. II Ватиканський Собор. Декрет про єкуменізм *Unitatis redintegratio* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 128-144.
4. II Ватиканський Собор. Декрет про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 117-127.
5. II Ватиканський Собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen gentium* // *Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): конституції, декрети, декларації. Коментарі*. Львів 2014, 55-116.
6. Лев XIII. Апостольське послання *Orientalium Dignitas* // www.agnuz.info (20.04.2023).
7. Пій IX. Догматическая конституция *Pastor Aeternus* // www.catholic.uz (28.05.2023).
8. Пій XI. Енцикліка *Rerum Orientalium* // www.vatican.va (18.05.2023).
9. Пій XI. Енцикліка *Mortalium animos* // www.fsspx-fsipa.lv (28.05.2023).
10. Пій XII. Енцикліка *Orientales Omnes Ecclesias* // www.vatican.va (19.08.2023).
11. Пій XII. Енцикліка *Ecclesiam Dei* // www.vatican.va (18.05.2023).
12. Пій XII. Енцикліка *Mystici Corporis Christi* // www.fsspx-fsipa.lv (18.05.2023).

13. *Заповіт Патріярха Йосифа Сліпого // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984. Львів 2003, 163-182.*
14. *Сліпий Й. Лист до кардинала Парекатіла, Президента Папської комісії для ревізії Канонічного Права для Східних Церков // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIV. Рим 1989.*
15. *Сліпий Й. Послання Про поєднання в Христі // Гриньох І. Послання Патріярха Йосифа про поєднання в Христі. Рим 1977, 3-6.*
16. *Патріярхальний устав Помісної Української (Руської) Католицької Церкви // Благовісник (1974) кн. 3.*
17. *Перша промова Митрополита на II Ватиканському Соборі / перекл. з лат. Борисюк М. // Патріярхат. Греко-Католицьке аналітичне видання patriyarkhat.org.ua (20.03.2023).*
18. *Сліпий Й. Візантинізм // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. II / упоряд. Хома І. – Яцків І. Рим 1969, 5-27.*
19. *Сліпий Й. Інтерв'ю Moscow, Rome and Cardinal Slipuj: hope for the future від 6.05.1973 / інтерв'юер NC News Service // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIII / упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1983, 220-222.*
20. *Сліпий Й. На Велеграді // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. V / упоряд. Хома І. – Федорів Ю. Рим 1971, 69-87.*
21. *Сліпий Й. Пастирське послання До духовенства і вірних в Україні і на поселеннях з нагоди 90-літнього ювілею // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 / упоряд. Гайова О. – Крок Я. – Хрін Р. Львів 2003, 144-152.*
22. *Сліпий Й. Пастирське послання До духовенства і вірних з нагоди 20-ліття звільнення з заслання (1963-1983) // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 / упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003, 153-156.*

23. Сліпий Й. Пастирське послання до духовенства і вірних *Наша Церква // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 /* упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003, 99-110.
24. Сліпий Й. Пастирське послання *До духовенства про становище духовенства та вірних Української Греко-Католицької Церкви після 1946 р. та закликом бути стійкими під час переслідувань у вірі // Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984 /* упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003. 86-98.
25. Сліпий Й. *Погляд на догматичні та історичні основи Греко-Католицької Церкви на Україні // Богослов'я 56 (1992) 3-65.*
26. Сліпий Й. *Промова на Папському Синоді 25-Х.1969 // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1983, 36-38.
27. Сліпий Й. *Проповідь Блаженнішого Йосифа на Євхаристійному Конгресі в Пізі 9 червня 1965 р. // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1981, 192-194.
28. Сліпий Й. *Проповідь Блаженнішого Йосифа на міжн. Євхаристійному Конгресі в Мельборні 18 лютого 1973р. // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1983, 216-217.
29. Сліпий Й. *Проповідь в молитовниці Архимандрії Василян при нагоді свячень п'ятьох ієромонахів // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1981, 45-50.
30. Сліпий Й. *Проповідь на Сошествіє Св. Духа 28 травня 1972 р. // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1983, 162-164.
31. Сліпий Й. *Проповідь про св. Кирила і Methodія в Базиліці св. Климента в Римі // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1981, 44-45.
32. Сліпий Й. *Проповідь у хрестопоклонну неділю в каплиці сестер Служебниць на Вія Кассія (Рим) // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1981, 34-37.

33. Сліпий Й. *Слово в день святого священномученика Йосафата 25 листопада 1970 р. // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XIII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1983, 82-84.
34. Сліпий Й. *Спомини /* ред. Горяча М. та Дацько І. Львів-Рим 2014.
35. Сліпий Й. *Унійний зізд у Львові // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. V. /* упоряд. Хома І. – Федорів Ю. Рим 1969, 94-145.
36. Сліпий Й. *Унійні змагання в останнім півстолітті // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. V. /* упоряд. Хома І. – Федорів Ю. Рим 1969. 146-158.
37. *Слово Митрополита Йосифа про Вселенський Собор в італійськiм телебаченні // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII /* упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1981, 78-82.

Література

38. Бабинський А. *Історія УГКЦ за 90 хвилин.* Львів 2018.
39. Бабинський А. *Патріархат в Католицькій Церкві // Релігійно-інформаційна служба України risu.ua (18-05-2023).*
40. Біланюк П. *За самопроголошення Українського Києво-Галицького Патріярхату.* Торонто-Чікаго 1970.
41. Вавжонек М. *Екуменічна діяльність Андрія Шептицького в Україні та Росії.* Рим 2006.
42. *Введення // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. III-IV /* упоряд. Хома І. – Федорів Ю. Рим 1970, 5-34.
43. Галів М. *Щоб усі були одно... // Патріархат. Греко-Католицьке аналітичне видання patriyarkhat.org.ua (15.05.2023)*
44. Говорун К. *Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви /* перекл. Панич О. Б. м. 2018.

45. Гриньох І. *Введення // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. V* / упоряд. Хома І. – Федорів Ю. Рим 1971, 5-66.
46. Гриньох І. *Введення // Твори Кир Йосифа Верховного Архиепископа і Кардинала Т. II* / упоряд. Хома І. – Яцків І. Рим 1969, 101-123.
47. Гриньох І. *Слуга Божий Андрей – благовісник Єдності*. Мюнхен 1961.
48. Грицак Я. *Подолати минуле: Глобальна історія України*. Київ 2021.
49. Дацько І. *Екуменічна й Еклезіологічна мисль Патріярха Йосифа*. Львів 2013.
50. Димид М. *Херсонеське таїнство свободи*. Львів 2007.
51. Казьмирчук Г. та ін. *Історія України: підручник*. Київ 2009.
52. Ленцик В. *Нарис історії Української Церкви*. Львів 2003.
53. Михайлишин М-М. *Блаженніший Йосиф Сліпий та ідея Патріярхату УГКЦ*. Львів 2007.
54. Михалейко А. *Історичні основи ідентичності Української Греко-Католицької Церкви у богословській думці Йосифа Сліпого (1892-1984) // www.sde.org.ua (19.03.2023)*.
55. Мишанич О. *Митрополит Йосиф Сліпий перед «судом» КГБ*. Київ 1993.
56. Мончак І. *Розвиток синодальності в Українській Католицькій Церкві // Патріархат. Греко-Католицьке аналітичне видання patriyarkhat.org.ua (28.04.2023)*.
57. Музичка І. *Екуменічна діяльність Митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914-1917 роках // Богослов'я 47 (1983) 3-39*.
58. Музичка І. *Початки української богословської науки в двадцятому столітті і Блаженніший Патріярх Йосиф*. Рим 1978.
59. Пелікан Я. *Ісповідник між Сходом і Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого* / перекл. Іванкович І. США-Рим-Україна 2015.
60. Плохій С. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності* / перекл. Клочка Р. Харків 2016.
61. Сапеляк А. *Українська Церква на II Ватиканському Соборі*. Рим 1967.

62. Сліпий Й. *Автобіографія // Слово Патріярха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984* / упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003, 40-42.
63. Снайдер Т. *Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999* / перекл. Котенко А. – Надтока О. Львів 2012.
64. *Соборовий комунікат про виступ Митрополита Кир Йосифа // Твори Патріярха і Кардинала Йосифа Т. XII* / упоряд. Хома І. – Музичка І. Рим 1981, 90.
65. Сорокін М. *Патріархат УГКЦ: між Ватиканом і Москвою* // www.istpravda.com.ua (22.05.2023).
66. Хома І. –Музичка І. *Біографічний нарис Патріярха Йосифа Сліпого, підготовлений з нагоди 40-ліття його вступлення на Галицький митрополичий престіл у Львові* // *Слово Патріярха Йосифа Документи. Матеріали. Світлини 1917-1984* / упоряд. Гайова О. – Крок я. – Хрін Р. Львів 2003, 17-37.
67. Хома І. *Патріярх Йосиф*. Львів 2009.
68. *Чи тріумф ватикансько-московського екуменізму? // Екран* (травень-грудень 1976) 4-5.